ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

مازاقخور مازاقتا ئۆلەر

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئېچىل داستىخان !

ئېچىلدى !!!

داستىخاندا لىق چۆچەك...

ISBN 978-7-228-10835-0

9 787228 108350 >

定价:4.50元

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

مازاقخور مازاقتا ئۆلەر

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۈرۈمچى 2007 -يىلى

图书在版编目(CIP)数据

嘲笑的后果：维吾尔文/《维吾尔民间文学大典》编委会编. -乌鲁木齐：新疆人民出版社，2007.1
(维吾尔民间故事)
ISBN 978-7-228-10835-0

Ⅰ.嘲… Ⅱ.维…Ⅲ.维吾尔族-民间故事-作品集-中国-维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I277.3

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第006072号

策　划：阿布都热合满.艾白
艾合买提.伊明

责任编辑：艾合买提.伊明
责任校对：阿布列孜.阿巴斯
封面设计：买买提.努比提

嘲笑的后果（维吾尔文）
（维吾尔民间故事）
《维吾尔民间文学大典》编委会编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐解放南路348号 邮编： 830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230毫米 32开本 2.375印张
2007年1月第1版 2007年1月第1次印刷
印数：1-5000

ISBN 978-7-228-10835-0　定价：4.50元

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي
ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئابباس
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى
مازاقخور مازاقتا ئۆلەر

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1230 × 880 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 2.375
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىرازى: 1 ـــ 5000
ISBN 978-7-228-10835-0
باھاسى: 4.50 يۈەن

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي، ئەخمەت ئىمىن

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

مۇندەرىجە

كاج بىلەن جاھىل 1
نادان ۋە تادان 5
بەش گاس 7
ئىست، ھۆنىرىم 14
كاج خوتۇننىڭ ئۆلۈمى 18
ساقى كاج 21
ئىككى گىرى 38
قوغۇنچىنىڭ باھاسى 45
مەتىكام يالغان بىلەن ئەمتىكام دىك ـ دىك ...48
بۇقا موزايلاپتۇ 55
پادىشاھنىڭ ساز ئاڭلىشى 59
مازاقخور مازاقتا ئۆلەر 64
بىلىمەن 68

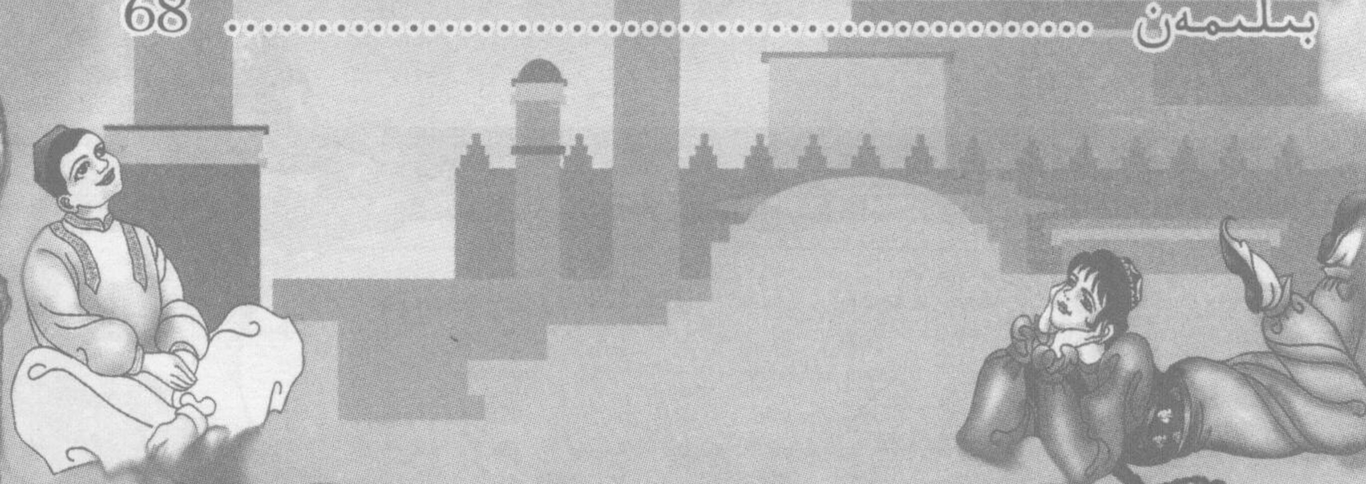

كاج بىلەن جاھىل

بۇرۇن غۇلجىنىڭ بىر يېزىسىدا ئوبول دېگەن بىر كىشى بار ئىكەن. ئۇنىڭ قول - ئىلكىدە خېلى بىرنەرسىلىرى بولۇپ، ھاللىق تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. ئوبول كېيىنكى كۈنلەردە ئېخمۇ باي بوپتۇ ۋە ئۆزۈمنىڭ قىلا-غىنى - قىلغان دەپ، كاجلىقى ھەرقانداق جاھىللارنى ھەيران قالدۇرغۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ. ئەھلىمەھەللە ئۇنى «ئوبول كاج» دەپ ئاتايدىغان بوپتۇ. ئەگىلا بارسا، ئوبول كاجنىڭ گېپى...

بىمىشقىدۇر، ئوبول كاجنىڭ ئۆيىدە خوتۇن تۇرمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۆيلىنەي دېسە، «ۋىيەي، ھېلىقى ئوبول كاجغىمۇ؟... ئۇنىڭ بايلىقى قۇرۇسۇن !» دەپ، ھېچ يەردىن خوتۇن تېپىلماپتۇ. ئۇ ھارۋىسىغا بىر دەللىنى ئولتۇرغۇزۇپ شەھەرگە مېڭىپتۇ...

ئەمدى شەھەردىن گەپ ئاڭلايدىغان بولساڭلار، يەنە قىزىق:

شەھەردىمۇ يەنە بىر جاھىل بار ئىكەن. ئۇ ھەمىشە:

«ۋىيىەي، ئاپتاپتا كۆيۈپ كېتىدۇ كىشى. سەھرايى قىيامەت دەپ، بىكار دەمدۇ كىشىلەر. مەيلى بولسا، ئاق بۇغدايمۇ ئالدىمغا كەلسۇن، قوغۇن - تاۋۇزلىرىمۇ...» دەپ، ئۆمرىدە سەھراغا چىقىپ باقمىغانىكەن. نېمىشقىدۇر، ئۇنىڭ ئۆيىدىمۇ ئەر توختىمايدىكەن. كىم؟ دېسە، جىمىلەك جاھىل، دەپ ھەممىگە پۇر ئىكەن... ئوبۇل بايمۇ شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ. «تېپىشمىغۇچە ئېلىشماس» دېگەندەك تېپىشىپتۇ. ئوبۇل باي: «ھەرنېمە بولسا، باي ئۆتكەن ئادەمنىڭ قىزدىكەنغۇ... نىكاھ غايىب دېگەن شۇ» دەپ، ئۇ جۇۋاننى ئاپتۇ، بىرەر كۈن ئۆتە - ئۆتمەي، ئالغان خوتۇننى ھارۋىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئاتنى ئۆزى ھەيدەپ سەھراغا ئېلىپ مېڭىپتۇ، كۈزلەككە يېقىنلاشقاندا، كۆرەڭلەپ ئېتىزلارنى تاماشا قىلدۇرۇپتۇ، مالىخىينى قىلاپ:

— ئاشۇ كۆز يەتمەيدىغان قىرلارمۇ بىزگە قارايدۇ، — دەپ ھارۋىنى بۇغدايلىق تەرەپكە تارتىپتۇ، — قارىغىنا، بىزنىڭ بۇغدايلار نېمىدېگەن تەكشى تاختا بولۇپ كەتكەن!

— ۋاي ئاتام... راستلا، بۇ بۇغدايلارنى ئەجەب تەكشى قىرقىپتا، قانداقمۇ قىرقىپ بولغاندۇ؟!

— قىرقىمىغان، تاختا بوپتۇ...

— نېمە دېگەنلىرى ئۇ؟ قىرقىپتۇ.

— ياق، قىرقىمىغان.

— قىرقىپتۇ.

ــ هوي، تاختا بوپتۇ، تاختا!

ــ قىرقىپتۇ!

ــ قىرقىمىغان دەيمەن، قىرقىمىغان!

ــ قىرقىپتۇ.

ئوبۇل «تاختا بولغان» دېگۈزەلمەي، ئاچچىقىدا: «مانا قىرقىپتۇ» دەپ، خوتۇنىنىڭ تىلىنى قىرقىۋېتىپتۇ. جىمىلەك يەنە «قىرقىپتۇ» دېگەن ئىشارە بىلەن ھە دەپ ئىككى قولىنى قايچىدەك ھەرىكەتلەندۇرۇپتۇ. ئوبۇلنىڭ چاچلىرى تىكەنگە ئايلىنىپ، كاجلىقى مېڭىسىدىن تېشىپ چىقىپتۇ. «مانا ئەمىسە» دەپ تۇرۇپ، خوتۇنىنىڭ ئىككى قولىنى دولىسىغا يېقىن يېرىدىن چورتلا كېسىپ تاشلاپتۇ. خوتۇن يىقىلىپتۇ، يەنە بوي بەرمەي، يېتىپ تۇرۇپ، «قىرقىپتۇ» دېگەن مەنىدە ئىككى پۇتىنى قايچىدەك ھەرىكەت-

لەندۇرۇۋېرىپتۇ. ئوبۇلنىڭ ئوغىسى تېخىمۇ قايناپ، كۆزدىگە «خۇن» تولۇپتۇ، غالجىرلىشىپ ئۆزىنىمۇ ئۇنتۇپتۇ ـ دە، خوتۇنىنى هارۋىغا بېسىپ ئاپىرىپ تىك قىرغاقتىن دەرياغا تاشلىۋېتىپتۇ.

ـــ هە، مانا توي! ـــ دەپ قارىسا، خوتۇن سۇ ئۈستىدە ئوڭدا يېتىپ، دولىسى بىلەن سۇنى ئۇرۇپ، يەنە بوي بەرمەي، ئىككى پۇتىنى قايچىدەك ھەرىكەتلەندۇرۇپ، قىرقىپتۇ، قىرقىپتۇ دېگەندەك قىلىپ ئېقىپ كېتىپ بارغۇدەك. ئوبۇل قىرغاق ياقىلاپ يۈگۈرۈپ تۋۋلاپ: «تاختا بولغان، دە، تاختا!» دەپ تىللاپتۇ ۋە:

ـــ توختا، مەن سېنى سۇدىن سۇزۇپ چىقىپ، ئىككى پۇتۇڭنى كېسىپ تاشلىمىسام! ... ـــ دەپتۇ ـ دە، ئۆزىنى تىك ياردىن دەرياغا تاشلاپتۇ، تازا قىرقىپتۇ. كاجلىق ئىككىلىسىنىڭ ئۆمرىنى قىرقىپتۇ.

نادان ۋە تادان

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا بىر نادان بىلەن بىر تادان ئۆتكەنىكەن. كۆنلەرنىڭ بىرىدە، بۇ ئىككىيلەنگە لىققىدە پۇل سېلىنغان پۇل قاپچۇقى ئۇچراپتۇ. ئىككىسى ئۇنى تالىشىپ قاپتۇ. تادان مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي نادان، ئاۋۇ يول بويىدىكى ئۇجمە دەرىخىنى كۆردۇڭمۇ؟

— كۆردۈم، — دەپتۇ نادان.

— ئىككىمىزدىن بىرىمىز ئۇجمە دەرىخىگە چىقايلى، بىرىمىز پەستە قېلىپ ئۇجمىنىڭ غولىغا تېپەيلى. تەپكىنىمىز ئۇجمە ئۈستىگە چىققاننى يەرگە چۈشۈرۈۋېتەلىسەك، تەپكىنىمىز ئۇتقان بولايلى. چۈشۈرۈۋېتەلمىسەك، ئۇجمە ئۈستىدىكىمىز ئۇتقان بولايلى، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟ — دەپتۇ تادان.

نادان ئويلىمايلا:

— ئۇنداق بولسا ئۇجمىگە مەن چىقاي، سەن ئۇجمىنى تەپكىن، — دەپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ۋەدىلىشىپتۇ.

نادان ئۈجمىگە چىقىپ يوغان بىر شاخنى مەھكەم قۇچاقلاپ تۇرۇپتۇ.

— قانداق، جايلىشىپ بولدۇڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ تادان.

— جايلىشىپ بولدۇم، قېنى تەپكىن، — دەپتۇ نادان.

— ئۇنداق بولسا قاراپ تۇر، — دەپتۇ تادان ۋە ئۈجمىگە پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن ئاستا بىرنى تېپىپ قويۇپ قىرغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. نادان، ئەمدى پۇل قاپچۇقى مېنىڭ بولدى دەپ، ئۈجمىدىن خۇشال سەكرەپ چۈشۈپتۇ. تادان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، پۇل قاپچۇقىنى قوينىغا ساپتۇ.

بۇنى كۆرگەن نادان:

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ، ۋەدەڭدە تۇرمامسەن؟ ! — دەپتۇ. تادان بەخىرامان ھالدا:

— ئېيتىپ باقە، مەن ئۈجمىگە بىرنى تەپتىم، مانا سەن يەرگە چۈشتۈڭغۇ، سەن ھازىر ئۈجمە ئۈستىدىمۇ ياكى يەردىمۇ؟ — دەپتۇ.

نادان ئاغزىنى ئېچىپلا قاپتۇ. تادان پۇل قاپچۇقىنى ئېلىپ، ناخشا ئېيتقىنىچە كېتىپ قاپتۇ.

بەش گاس

بۇرۇنقى زاماندا بىر سوپى ئۆتكەنىكەن، ئۆزىمۇ، خوتۇنىمۇ گاس ئىكەن. ئۆمرىدە بىرلا قىز پەرزەنت كۆرۈپتۇ، قىزىمۇ گاس تۇغۇلۇپتۇ. يىللار ئۆتۈپ، قىزىمۇ چوڭ بولۇپ قاپتۇ. ئۇلار بىر ـ بىرىگە مەقسەتلىرىنى ناھايىتى تەستە بىلدۈرۈشىدىكەن. سوپىنىڭ يىگىرمە تۇياق قوي ـ ئۆچكىسى بولۇپ، ئۇ ھەر كۈنى شۇلارنى بېقىش بىلەن مەشغۇل ئىكەن. سوپىنىڭ خوتۇنى بولسا ئۆينىڭ ئاش ـ تامىقىنى ئېتىدىكەن. قىزى ئولتۇرسا ـ قوپسا ئەرگە تېگىشنىڭ غېمىدە ئىكەن.

بىر كۈنى سوپى ئادىتى بويىچە، ناماز بامداتقا مېڭىشتىن ئىلگىرى قويلارنى قوتاندىن چىقىرىپ ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى يايلاقتا ھەيدەپ قويۇپ، ناماز ئوقۇشقا كېتىپتۇ، نامازدىن كېلىپ قارىسا، قويلار كۆرۈنمەپتۇ. ئۇ ئالدىراپ ـ تېنەپ خېلى بىر يەرگىچە بېرىپ ئىزدەپمۇ قويلارنى تاپالماپتۇ، ئاخىر ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، خوتۇنىدىن:

— قويلارنى ئوتلىسۇن دەپ يايلاققا قويۇۋەتكەنىدىم،

يوق تۇرىدۇ، سىلەر كۆردۈڭلارمۇ؟ — دەپ سورابتۇ. ئىرد-
نىڭ گېپىنى ئۇقالمىغان خوتۇنى قىزىغا قاراپ:
— قوپ، قىزىم، چاققان بولغىن، داداڭنىڭ قورسىقى
بەك ئىچىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، ئىتتىكرەك ئاش ئېتەيلى، —
دەپتۇ. ئانىسىنىڭ گېپىنى ئۇقالمىغان قىزى:
— مەن سىلەرگە ئەرگە تېگىمەن دېدىممۇ؟! ئەرگە
تەگمەيمەن، بولدىمۇ؟! — دەپتۇ. خوتۇنىدىن جاۋاب ئالال-
مىغان سوپىنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپ، ئاۋازىنىڭ
بارىچە ۋارقىراپ:
— قويلارنى كۆردۈڭلارمۇ دەيمەن؟! — دەپتۇ. ئىرد-
نىڭ ئەلپازىنى كۆرگەن خوتۇنى قىزىغا قاراپ ۋارقىراپتۇ:
— قوپ دېدىم، قوپ! داداڭنىڭ قورسىقى ئېچىپ
ئۆلگۈدەك بولغان ئوخشايدۇ.
قىزى ئانىسىنىڭ چىرايىغا قاراپ يىغلاشقا باشلاپتۇ:
— مەن سىلەرنى ئەر تېپىپ بېرىڭلار دېدىممۇ، ھۇ-
ھۇ... تويدۇمغۇ، ھۇ، ھۇ...
خوتۇنى ئىرىگە قاراپ قولى بىلەن كۆننى كۆرسىتىپ:
— تېخى كۆن ئەنە، تاماق يېگىلى نېمانچە ئالدىرايلا؟ —
دەپتۇ.
ئىرى بولسا خوتۇنىنىڭ قول ئىشارىتىدىن «قوي شۇ
تەرەپكە كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ چۈشىنىپ:
— سەن قوينىڭ شۇ تەرەپكە كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ
تۇرۇپ نېمىشقا توسمىدىڭ؟! — دەپ بىر شاپىلاق ئۇرۇپ

ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ. شاپىلاق يېگەن خوتۇنى:
— سەن مېنى تاياققا قويدۇڭ، زادى تاماققا ياردەملىشەمسەن - يوق؟! — دەپ قىزىغا كايىپتۇ.
ئانىسىنىڭ تەنبىھسىگە چىدىمىغان قىزى:
— كىمگە بەرسىڭىز شۇنىڭغا تېگىمەن، ھى، ھى، ھى، قېنى، مېنى ئالىدىغان يىگىتنى كۆرسەتمەمسىز؟! — دەپ، يىغلاپ ئۆينى بېشىغا كىيىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بىر - بىرىنىڭ گېپىنى ئۇقالمىغان ئانا - بالا يىغلىشىپ، قىرقىراپ ئاللا - توۋا كۆتۈرۈپتۇ.
ئەمدى گەپنى سوپىدىن ئاڭلايلى:
سوپى ئەتىگەندىن - چۈشكىچە قويلارنى ئىزدەپ بارمىغان يېرى قالماپتۇ. ئۇ ئىزدە - ئىزدە ئۆز يېزىسىدىن باشقا بىر يېزىغا بېرىپ قاپتۇ. سوپى كېلىۋاتسا، يولدا بىر كىشى ھارۋا ياساپ تۇرغانىكەن. سوپى، قويلارنى مۇشۇ كىشى كۆرگەن بولمىسۇن، دەپ سوراپتۇ:
— ھەي بۇرادەر، بۇ ئەتراپقا بىر توپ قوي كېلىپ قالغىنىنى كۆردۈڭلارمۇ؟
ھارۋا ياساۋاتقان كىشى سودىگەر بولۇپ، ئۇمۇ گاس ئىكەن.
— ھە، تۆۋەنكى مەھەللىدىن كېلىشىمدە ھارۋىنىڭ ئوقى سۇنۇپ كەتتى، — دەپتۇ ئۇ قولىنى تۆۋەن مەھەللە تەرەپكە چېنەپ.
سوپى قول ھەركىتى بىلەن:

— ئۇ يەرگە باردىم، يوق، بۇ تەرەپكە باردىم، يوق. مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالدىمىكىن، دەپ سىلىدىن سوراۋاتىدىمەن، — دەپتۇ.

— ھەئە، ھېچ گەپ يوق، بۇنداق ھارۋىدىن نەچچىنى ياسىغانمەن، — دەپتۇ سودىگەر.

— ئەگەر قويلىرىم كەتكەن جاينى كۆرسىتىپ بەرسەڭلار، بىر ئوغلىقىم بار، بېرىمەن، — دەپتۇ سوپى بىتاقەت بولۇپ. سودىگەر قولى بىلەن كۇنپېتىش تەرەپنى كۆرسىتىپ:

— ھارۋىنى تېزرەك ياسىۋالمىسام، ئۆيگە كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن بارالمايمەن، — دەپتۇ.

سوپى سودىگەرنىڭ قول ئىشارىتىنى قويلىرىم كەتكەن تەرەپنى كۆرسىتىپ بەردى دەپ خۇش بولۇپ:

— رەھمەت بۇرادەر، — دەپتۇ - دە، كۇنپېتىش تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئازراق مېڭىپلا قارىسا، قويلىرى بىر چوڭ ئۆستەڭنىڭ بويىدا ئوتلاۋاتقۇدەك. بۇنى كۆرگەن سوپى ناھايىتى خۇش بوپتۇ. ئۇ خۇشاللىقىنى باسالماي، سودىگەرگە رەھمەت بىلدۈرۈش ئۈچۈن ھېلىقى توكۇر ئوغلاقنى بەرمەكچى بولۇپ ئۇنىڭ يېنىغا كەپتۇ ۋە:

— بۇرادەر، سىلىگە مىڭ رەھمەت، ئەگەر سىلى قوي بار جاينى كۆرسىتىپ بەرمىگەن بولسىلا، قويلىرىمنى تاپالمايتتىم، ياخشىلىقلىرى ئۈچۈن مۇنۇ ئوغلاقنى بېرەي، ئۆلتۈرۈپ يېسىلە، — دەپتۇ. بۇ توكۇر ئوغلاقنى كۆرۈپ

سودىگەرنىڭ جان ـ ئىمانى چىقىپ:

ــ ھەي ئوغرى، سېنىڭ ئوغلىقىڭنىڭ پۇتىنى مەن سۇندۇردۇممۇ؟ ھۇ مۇتتەھەم، يوقال كۆزۈمدىن ! ــ دەپتۇ. سوپىمۇ بوش كەلمەي:

ــ قويۇمنىڭ بار يېرىنى كۆرسىتىپ بەرگەنگە بىر ئوغلاق بەرسەم بولمىدىمۇ؟ چوڭ قوي بەرسەم بولامتى؟ ! ھۇ ئىنساپسىز، سەن ماڭا قوي بېقىشىپ بەرگەنمىدىڭ؟ ! ــ دەپتۇ. سوپىنىڭ ئەلپازىنى كۆرگەن سودىگەر ماڭا تۆھمەت قىلدى، دەپ چۇشىنىپ مۇشت كۆتۈرۈپ ئېتىلىپ كەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار جېدەللىشىپ تۇتۇشۇپ قاپتۇ.

ــ ھۇ، تۆھمەتخور !

ــ ھۇ، نائەھلى، ئىنساپسىز !

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار مۇشتلىشىپ كېتىپتۇ، بىردەم-

دە ھەر ئىككىسىنىڭ ئېغىز - بۇرۇنلىرى قان بوپتۇ. ئۇلار سۈرىشىپ قازىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. ھەر ئىككى دەۋاگەر قازىغا ئۆز گەپلىرىنى ئېيتىشىپتۇ. قازىمۇ گاس بولغاچقا، ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالماپتۇ. سودىگەر قىبلە تەرەپنى كۆرسىتىپ:

— دەۋايىمنى تېزرەك سورىسىلا، ئاۋۇ يەردە ھارۋام قالدى، — دەپتۇ. سوپىمۇ قوللىرىدىن ئەنسىرەپ، قول ھەرىكىتى بىلەن:

— ئەتىگەندىن كەچ بولغۇچە بىرنەرسە يېمىدىم، قوللىرىمنى يەنە يوقىتىپ قويماي، بۇ ئوغرىغا بېرىدىغان ئوغلىقىمۇ يوق، — دەپتۇ.

بۇ دەل رامىزان كۈنلىرى بولۇپ، روزى ھېيتقا ئۈچ كۈن قالغانىكەن. قازى ئۇلارنىڭ ئىشارىتىدىن بىرنەرسە سەزگەندەك قىلىپ:

— ھە، سىلەرنىڭ ئاسماندا بۈگۈن ئاخشام ئاي كۆرگىنىڭلار راستمۇ؟ — دەپتۇ. سوپى بىلەن سودىگەر ئۆز سۆزىنى يەنە تەكرارلاپتۇ. قازى:

— شەرىئەت ھۆكمىدە، ئىككى مۇسۇلمان ئاي كۆردۇق، دەپ گۇۋاھلىق بەرسە، روزا ھېيت نامىزىنى ئوقۇسا بولىدۇ. قېنى، ناغرا چېلىنسۇن! — دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. ناغرا ئۇرۇلغاندىن كېيىن، تەرەپ - تەرەپتىن كىشىلەر يىغىلىشقا باشلاپتۇ. كىشىلەر ھەيرانلىقتا، قازىدىن:

— قازى ئاخۇنۇم، بۇ نېمە ناغرا؟ — دەپ سوراپتۇ. قازى سورىغانلارغا قاراپ:

— بۇ ئىككىيلەن ئاسماندا ئاي كۆردۇق، دەپ گۇۋاھ-لىق بەردى، ئەته روزا ھېيت نامىزىنى ئوقۇيمىز، — دەپ-تۇ.

قازىنىڭ دۆتلۈكىدىن غەزەپلەنگەن كىشىلەر قازىنىڭ سەللىسىنى چۈرۈپ تاشلاپ، قازىكالانغا ئەرز قىلىپ بۇ پارىخور قازىنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاپتۇ.

سوپى بىلەن سودىگەر گاس بولسىمۇ خەت تونۇيدىكەن. ئاخىر بۇلارنىڭ دەۋايىنى سورايدىغان كىشى چىقمىغاندىن كېيىن، ئۇلار خەت ئارقىلىق بىر - بىرى بىلەن مەق-سەت - مۇددىئاسىنى چۈشىنىشىپتۇ، بىر - بىرى بىلەن كېلىشىپتۇ، ئاخىر كولۇشۇپتۇ، شۇنداق قىلىپ، يېقىن دوستلارغا ئايلىنىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سوپى خوتۇنى بىلەن قىزىغا خەت ئوقۇشنى ۋە يېزىشنى ئۆگىتىپتۇ، خەت ئارقىلىق مەقسەتلىرىنى ئېنىق بىلىشىدىغان بوپتۇ.

ئىستى ھۆنەر

بۇرۇنقى زاماندا بىر زالىم پادىشاھ بولغانىكەن. ئۇنىڭ ئادەم ئۆلتۈرۈش خۇمارى تۇتۇپ قالسا، ئوردا ئەمەلدارلىرى ۋە نۆكەرلىرىنى ئېلىپ كوچا ئايلىنىدىكەن. ئەگەر ئۇنىڭغا يولۇققان پۇقرالارنىڭ بىرەرى قىلدىن قىيىق كېتىپ قالسا ياكى مىجەزىگە ئازراق ياقماي قالسا، ئۇنى شۇ زامات ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدىكەن، شۇڭا بۇ يۇرتتا سەھرادىكى كىشىلەر شەھەرگە كىرىشتىن، شەھەردىكى كىشىلەر كوچا - كويلارغا چىقىپ ئەركىن يۈرۈشتىن، بولۇپمۇ پادىشاھنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلەيدىكەن.

بىر كۈنى شۇ يۇرتنىڭ يىراق تاغلىق يېزىلىرىنىڭ بىرىدە ياشايدىغان بىر دېھقان شەھەرگە كىرىپ قاپتۇ. بۇ ئۇنىڭ شەھەرگە بىرىنچى قېتىم كىرىشى ئىكەن. شەھەردىكى ھەممىلا نەرسە ئۇنىڭغا يېڭىلىق كۆرۈنۈپ ئاربلاپ يۈرگىنىدە، بىر ھەيۋەتلىك توپقا يولۇقۇپ قاپتۇ. بۇ ساددا دېھقان بۇلارنىڭ نىمە ئادەملەر ئىكەنلىكىنى بىلمىگەچكە، ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ ئەسلىدە قان تۆكۈش خۇمارى

تۇتقان زالىم پادىشاھ باشچىلىقىدىكى توپ ئىكەن. ھېلىقى دېھقاننى كۆرگەن پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ، جاللاتلىرىغا بۇيرۇپتۇ:

— ماڭا سالام قىلمىغان بۇ ئەدەپسىز دەرھال جازا مەيدانىغا ئېلىپ بېرىلىپ دارغا ئېسىلسۇن!

پادىشاھنىڭ ئاغزىدىن بۇيرۇق چىقىپ بولغۇچە، جاللاتلار ھېلىقى بىچارە دېھقاننى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ جازا مەيدانىغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. پادىشاھ دېھقاننىڭ دارغا ئېسىلىشىنى «تاماشا» قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئوردا ئەمەلدارلىرى ۋە نۆكەرلىرى بىلەن بىللە يىراقتا قاراپ تۇرۇپتۇ.

دېھقان دار تۈۋىگە كېتىپ بېرىپ:

— ئىسىت، ھۈ-
نىرىم، ئىسىت، ھۈنى-
رىم! ئۆزۈم ئۆلسەم-
مۇ مەيلى، ھۈنىرىم-
مۇ بىللە ئۆلۈپ كې-
تىدىغان بولدى، —
دەپ، توختىماي يىغلى-
غۇدەك. جاللاتلار
ھەيران بولۇپ:
— شۇنچە «ئى-
سىت» دەپ كەتكۈدەك

نېمە ھۈنىرىڭ بار ئىدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ. دېھقان:

ــ پادىشاھ بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسە ئېيتىمەن. ئەگەر پادىشاھ ھۈنىرىمنى ئاڭلىيدىغان بولسا، چوقۇم بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىدۇ، ــ دەپتۇ ـ دە، يەنە «ئىست، ھۈنىرىم» دەپ يىغلاشقا باشلاپتۇ. جاللاتلار ئۇنىڭ ھۈنىرىنى شۇنچە بىلىۋالغۇسى كەلگەن بولسىمۇ، بىراق دېھقان: «بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسە ئېيتىمەن» دەپ زادىلا دېگىلى ئۇنىماپتۇ. ئۇنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇش جاللاتلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدىكەن.

جاللاتلار ئەنە شۇنداق ئارسالدى بولۇپ تۇرغان ۋاقىتتا، دېھقاننىڭ تېخىچە دارغا ئېسىلمىغانلىقىدىن غەزەپلەنگەن پادىشاھ نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئۇقۇش ئۈچۈن بىر نۆكىرىنى ئەۋەتىپتۇ. نۆكەر قايتىپ كېلىپ، پادىشاھقا:

ــ ئى قۇدرەتلىك شاھىم، دېھقان: «ئۆزۈم ئۆلسەممۇ غەم يېمەيمەن، بىراق ھۈنىرىممۇ بىللە ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدى، ئىست، ھۈنىرىم» دەپ يىغلاۋېتىپتۇ، ــ دەپتۇ. پادىشاھ:

ــ نېمە ھۈنىرى بار ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ پادىشاھ بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسە ئېيتىپ بېرەتتىم، دەپ دېگىلى ئۇنىمايۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ نۆكەر.

پادىشاھ، قىزىق، ئۆزىنىڭ جېنىدىنمۇ ئوشۇق كۆرىدىغان قانداق ھۈنەردۇ بۇ، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، دېھقاننى قايتۇرۇپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. جاللاتلار شۇ ھامان دېھقاننى

پادىشاھنىڭ ئالدىغا يەتكۈزۈپ كەپتۇ.

— نېمە ھۈنىرىڭ بار ئىدى؟ ئېيتە! — دەپتۇ پادىشاھ دېھقانغا.

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ئېيتىمەن، — دەپتۇ دېھقان. ئۇنىڭ ھۈنىرىنى ئاڭلاشقا تەقەززا بولغان پادىشاھ:

— بىر قوشۇق قېنىڭدىن كەچتىم، ئېيت! — دەپتۇ. دېھقان:

— ئى قۇدرەتلىك شاھىم، مېنىڭ قېتىققا نان چىلاپ يەيدىغان ھۈنىرىم بار ئىدى، — دەپتۇ.

ئەتراپتا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ. زالىم پادىشاھ يا غەزەپلىنىشنى، يا كۈلۈشنى ئۇقالماي قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، دېھقان ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ. «قېتىققا نان چىلاپ يەيدىغان ھۈنىرى بار» دېگەن گەپ شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

كاج خوتۇننىڭ ئۆلۈمى

بىر موزدۇزنىڭ خوتۇنى بەكمۇ كاج ئىكەن. بۇ خوتۇن نېمە قىلغۇسى كەلسە، شۇنى قىلىدىكەن، ئېرىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ پايدىلىق مەسلىھەتىگە ھەرگىز قۇلاق سالماي-دىكەن، ھەتتا تاكاللىشىدىكەن، قىلما دېگەن ئىشنى ئۈچ كۈن بۇرۇن قىلىدىكەن، بارما دېگەن يەرگە ھەپتە بۇرۇن بارىدىكەن. موزدۇز بۇ كاج خوتۇننىڭ دەستىدىن ئارامخۇدا ئىشمۇ قىلالمايدىكەن. بىر كۈنى ئاخشىمى موزدۇز ئىش قىلىپ ئولتۇرۇپ، خوتۇنىغا:

— خوتۇن، ئەتە كۈنگە يەكشەنبە، سىلە ئاتا - ئاناڭ-لىنىڭ ئۆيىگە بارماڭلا، ئىشىم ئالدىراش، ماڭا بىرئاز يېپ ئېشىپ بېرىڭلا ماقۇلمۇ؟ — دەپتۇ.

— نېمە؟ ئۆلسەممۇ بارىمەن ! — دەپتۇ خوتۇنى. موز-دۇز خوتۇنىنىڭ كاجلىقىنى ئويلاپ:

— بوپتۇ، بارساڭلىمۇ بېرىڭلا، خوتۇن، لېكىن كېچىد-ە ماڭماڭلا، — دەپتۇ.

— مۇشۇنداق دېگەنلىرى ئۈچۈن بولسىمۇ كېچىدە

ماڭمەن تازا! — دەپتۇ خوتۇنى چالۋاقاپ.
— ئۇنداق بولسا، لىڭ ـ لىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتمەي، ئايلىنىپ چوڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈڭلا، — دەپتۇ ئېرى.
— ئاشۇ لىڭ ـ لىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتمەنغۇ! قانداق، گەپلىرى بارمىدى؟!
— سىلىنىڭ بېلىڭلىنى باغلاپ، قوينۇڭلىغا تاش سىپ-لىۋالىدىغان بىر ئەسكى ئادىتىڭلار بار، ئەگەر لىڭ ـ لىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتسەڭلا، ھەرگىز بۇ ئىشنى قىلماڭلا.
— لىڭ ـ لىڭ كۆۋرۈككە بارغاندا بېلىمنى باغلاپ، قوينۇمغا يوغان تاشتىن سىلىۋالىمەن، قانداق قىلاتتىڭلا؟
— نېمە قىلساڭلا قىلىڭلا، خوتۇن، لېكىن لىڭ ـ لىڭ كۆۋرۈكتىن سىلىق ئۆتۈپ كېتىڭلا، كۆۋرۈكتىن ئۆ-تۈپ كېتىۋاتقاندا ھەرگىز سەكرىمەڭلا! — دەپتۇ موزدۇز نائىلاج.
— ئۆزۈمنىڭ ئىختىيارى، — دەپتۇ خوتۇنى جاھىل-لىق بىلەن، — تازا سەكرەپ ئۆتىمەن!
شۇنىڭ بىلەن بۇ كاج خوتۇن يېرىم كېچە بولغاندا، ئېرىگە تۇيدۇرماي ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ يولغا چىقىپتۇ. چوڭ كۆۋرۈك بىلەن ماڭماي، ئۇدۇل لىڭ ـ لىڭ كۆۋ-رۈككە قاراپ مېڭىپتۇ. كۆۋرۈكنىڭ ئالدىغا كەلگەندىن كېيىن بېلىنى چىڭ باغلاپ، يوغان تاشتىن ئىككىنى قوي-نىغا ساپتۇ ـ دە، لىڭشىپ ئارانلا تۇرغان ئاجىز كۆۋ-رۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە: «مېنى تېخى سەكرىمەي،

سىلىق ئۆتۈپ كېتىشىڭلا دەيدا !» دەپ، ئېرىنى تىللىۋېلىپ بىر سەكرىگەنىكەن، كۆۋرۈك قاق ئوتتۇرىسىدىن سۇنۇپ كېتىپتۇ. كاج خوتۇنمۇ سۇغا غەرق بولۇپ بېشىنى يەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن «جاھىل ئۆزى بېشىنى يەيدۇ» دېگەن سۆز كىشىلەر ئارىسىغا تارقالغانىكەن.

ساقى كاج

بۇرۇن بۇرۇن ئىكەن، چاشقان سامادا، ئۆردەك كامىردا، بۈرگە ھاۋادا ئىكەن. ئاشۇ زاماندا يىراقمۇ ئەمەس، يېقىنمۇ ئەمەس بىر ماكاندا بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇن بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىر ئوغلى بار ئىكەن، ئوغلىنىڭ ئىسمى ساقى ئىكەن. ساقى تولىمۇ گۇمانخور، كاج ئىكەن، دائىم باشقىلار ياخشى نەسىھەت، مەسلىھەت بەرسە قوبۇل قىلمايدىكەن. ھەتتا، ھەرقانداق بىرەر جىددىي ئىشتىن خەۋەر يەتكۈزسىمۇ، ئۆزىنىڭ گۇمانخورلۇقى بىلەن «ئىشەنمەيمەن» دەپ ئۆز خىيالىغا كەلگەننى قىلىدىكەن. ئۇنىڭ كاجلىقى، گۇمانخورلۇقى ئون سەككىز ياشقا توشۇپ، قۇرامىغا يەتكەندە تېخىمۇ ئەدەپ كېتىپتۇ. لېكىن، بۇ قىلىقى دەسلەپ ئۇنىڭغا ئامەت، بەخت ئېلىپ كەپتۇ.

بىر كۈنى ساقى كۆرگەن چۈشىنى ئەسلەپ ئولتۇرسا، ئاتىسى ئۇنىڭ خىيالىنى بۇزۇپ ئىشقا بۇيرۇپ:

ــ ئوغلۇم ساقى، مەن سېنى يالغۇز ئوغۇل دەپ ئەتىۋارلاپ ئېغىر ئىشقا سالماي چوڭ قىلدىم. ئەمدى سەن

ماڭا ياردەملىشىپ ئىشىنىڭ ئېپى ـ جېپىنى بىل، مەندىن كېيىن قالساڭ، جاپا چېكىپ قالىسەن. ماڭ، بېرىپ قو-غۇنلارنى سۇغىرىۋېتىپ كەل، بۇ يىل قوغۇنلار ئوخشىدى، كۈزدە قوغۇنلار سېتىلغاندا سېنى ئۆيلەپ قويىمەن، — دەپتۇ.

ساقى ئاتىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئاتام مېنى ئىشقا سېلىش ئۈچۈن ئۆيلەپ قويىمەن دەپ ئەخمەق ئەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ:

— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. ئاتىسى ئوغلىنىڭ سۆ-زىگە ھەيران بولۇپ:

— نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ساقى:

— ئۆيلەپ قويۇشۇڭغا ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ.

ئاتىسى ساقىنى قىزىقچىلىق قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ:

— ئىشەنمىسەڭ، بۇنى كۈزدە كۆرەيلى، ئاۋۋال بې-رىپ قوغۇنلارنى سۇغىرىۋېتىپ كەل، ھېچبولمىسا سەنمۇ يەيسەن ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ.

ساقى ئاتىسىغا كاجلىقىنى ئاقتۇرالماي، قوغۇنلارنى سۇغارغىلى بېرىپتۇ. ساقى سۇنى يەر قوشنىسى باينىڭ قوغۇنلۇقىنىڭ چۆنەكلىرىگە باشلاپ قويۇپ، خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. سۇ كىرىپ قوغۇن چۆنەكلىرى توشۇپ تاختىلارغا چىقىشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ بىخەستەلىكىدىن ئا-خىر پۈتۈن قوغۇنلۇق سۇ ئاستىدا قاپتۇ. بۇنى كۆرگەن

يەنە بىر يەر قوشنىسى ساقىنى چاقىرىپ:

— ھەي ساقى، باي ئاكامنىڭ قوغۇنلىرىنى سۇغا باستۇرۇۋەتتىڭ. ئەمدى بايدىن قانداق قۇتۇلارسەنكىن؟ — دەپتۇ. ساقى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بۇ ئادەم باينىڭ قوغۇنلىرىنى ئۆزى سۇغا باستۇرۇۋېتىپ، بالاسىنى ماڭا ئارتىپ، ئۆزى قۇتۇلماقچى، دەپ ئويلاۋاتىدۇ، مەن بۇنداق ئاسان ئەخمەق بولىدىغانلاردىن ئەمەس، دەپ ئويلاپ:

— ئىشەنمەيمەن، — دەپ، ئورنىدىن تەۋرىمەي قويۇپتۇ. ئۇ دېھقان ساقىنىڭ تەۋرىمەي ئولتۇرۇشىغا قاراپ بۇنىڭدا بىرەر كارامەت بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ، ئاستا بېرىپ، سۇنى ئۆز يولىغا ماڭدۇرۇۋېتىپ كېتىپ قاپتۇ.

ساقى قوغۇنلۇقتىن قايتىپ كېلىشىگىلا، ئاتىسى كايىپ:

— سەن قەستەن باينىڭ قوغۇنلىرىنى سۇغا باستۇرۇۋېتىپسەن، سېنى ئىشقا بۇيرۇپ مېنى نەس باستىغۇ، نېمە تارتقۇلۇق بۇ! — دەپتۇ.

ساقى ئاتىسىنىڭ كايىشىنى ئاڭلاپ، ھېلىقى دېھقاننىڭ خەۋەرنى ئاتىسىغا يەتكۈزۈپ بولغانلىقىنى بىلىپ:

— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. ئاتىسى بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ:

— نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ساقى:

— سېنى نەس بېسىشىغا ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ.

— نېمىشقا ئىشەنمەيسەن؟ — دەپتۇ ئاتىسى. ساقى:

— بايىنىڭ تۆلەم تۆلىتىشىگە ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ.

— نېمىشقا ئىشەنمەيسەن؟ — ياندۇرۇپ سوراپتۇ ئاتىسى.

— ئىشەنمەيمەن! — ساقى ئاچچىق بىلەن ۋارقىراپتۇ. ئاتىسى ئوغلىنىڭ غەلىتە گەپ قىلىۋاتقانلىقىدىن قاراپ ئارتۇقچە گەپ قىلماي ئويلىنىپ قاپتۇ. بىر چاغدا باي كىرىپ كەپتۇ. ئۇ ساقىنىڭ ئاتىسىغا:

— ئوغلۇڭ قوغۇنلىرىمنى سۇغا باستۇرۇۋېتىپتۇ. بۇنىڭ ئۇچۇن مەن سېنىڭ قوغۇنلۇقۇڭدىن چىققان پۈتۈن قوغۇنلارنى ئېلىۋالىمەن. بولمىسا، قوغۇننى سېتىپ تاپقان پۇلۇڭنىڭ ھەممىسىنى تۆلەمگە بېرىسەن، بۇنىڭغا كۆنمەسەڭ ئۇستۇڭدىن قازىغا ئەرز قىلىمەن، — دەپتۇ.

ساقى بايىنىڭ بۇ ئىشتىن تېز خەۋەر تېپىپ كەلگەنلىكىنى بىلىپ، بۇنىڭدا بىر ئويۇن بار، بولمىسا، باي بۇنچىلىك تېز خەۋەر تېپىپ كېتەمدۇ، دەپ گۇمانلىنىپ:

— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. باي بۇ گەپكە ھەيران بولۇپ:

— نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ساقى:

— سېنىڭ قوغۇننى تۆلىتىۋېلىشىڭ، ھەتتا بىزنىڭ بىر تال مويىمىزغا تېگەلىشىڭگە ئىشەنمەيمەن! — دەپتۇ.

باي ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، بۇنىڭدا بىرەر كارامەت

بارمۇ، قانداق؟ شۇنداق بولسا تېخىمۇ چوڭ زىيان سېلىدىغۇ ئەتمىسۇن، دەپ ئويلاپ، قوغۇننىڭ دەۋاسىدىن كېچىپ، جىمىدە چىقىپ كېتىپتۇ. بۇ ئىش شۇنىڭ بىلەن جىمىپ قاپتۇ. لېكىن، ساقىنىڭ «كارامىتى» توغرۇلۇق گەپ يۇرتقا تارىلىپتۇ. ساقىنىڭ «كارامىتى» سىرلىق تۇسكە ئىگە بولۇپ، ئۇ ئالدىن بىلەرمەن ئاجايىپ ئادەمگە ئايلىنىپ قاپتۇ.

ياز كېتىپ كۈز كەپتۇ، قوغۇنلار پىشىپتۇ. ساقىنىڭ ئاتىسى قوغۇنلارنى خىللاپ ئۈزۈپ، يارىيار ھارۋىغا بېسىپ كېلىپ:

— ئوغلۇم، قوغۇنلار بالدۇر پىشىپ، بازارغا ئالدىدا كىردى، بازىرى ئىتتىك بولىدۇ، سەن سېتىپ كەلگىن! — دەپتۇ. ساقى ئاتىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، بازىرى ئىتتىك بولسا، ئۆزى سېتىپ كەلمەي، مېنى بۇيرۇغىنىغا

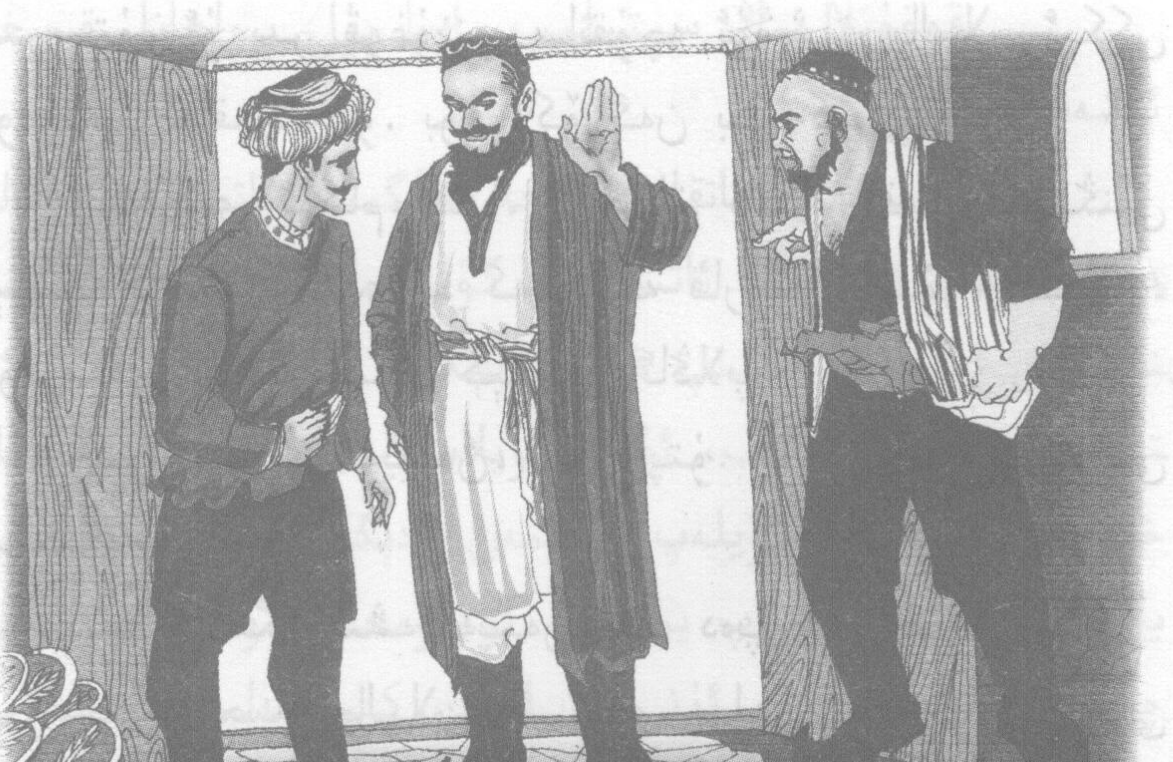

قارىغاندا بۇ يەردە بىر ئويۇن بار، دەپ گۇمانلىنىپ:
— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. ئاتىسى ھەيران بولۇپ:
— ئوغلۇم، يەنە نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپتۇ.
ساقى:
— قوغۇنلارنىڭ بازىرى ئىتتىك بولۇشىغا ئىشەنمەيمەن.
ئاتىسى ئوغلىنىڭ ئىلگىرىكى ئىشلاردا «ئىشەنمەيمەن» دېگەن سۆزىنىڭ راست چىققانلىقىغا، بۇنىڭدا بىرەر كارامەت بارلىقىغا چىنپۇتۇپ قالغاچقا، ئوغلىنىڭ ئېغىزىدىن يەنە باشقىچە سۆزنىڭ چىقىپ كېتىشىنى خالىماي جىم بولۇپ قاپتۇ. لېكىن، قانداقلا بولمىسۇن، بازارغا ئاپىرىپ بېقىش توغرىسىدا ساقىنى زورلاۋېرىپتۇ. ساقى ئاتىسىنىڭ زورى بىلەن يارىيار ھارۋىنى ھەيدەپ بازارغا كىرىپتۇ. ئۇ بىر قوغۇننى ساتقۇچە ئۇششاق باللار ئىككى قوغۇننى ئەپقېچىپتۇ. بۇنى كۆرگەن بىر كىشى:
— ھەي ئۇكام، قارا، ئۇششاق باللار قوغۇنلىرىڭنى ئېلىپ قاچتى. ئالدى - كەينىڭگە قاراپ ئولتۇر، — دەپتۇ. ساقى ئۇ ئادەمنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ:
— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. ئۇ ئادەم ساقىنى بىلمىگەچكە:
— نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.
— كىچىك باللارنىڭ ئۆزى بىلەن تەڭ قوغۇنلارنى ئېلىپ قاچالىشىغا ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ ساقى. ئۇ ئادەم

ساقىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، بۇ بىر ئەخمەقمۇ نېمە، دەپ ئويلاپ، ئارتۇقچە گەپ قىلماي كېتىپ قاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ساقى قوغۇندىن بىرنى ساتسا، ئىككىنى كىچىك بالىلارغا ئالدۇرۇپ قويۇپ قۇرۇق قول دىگۇدەك ئۆيگە قايتىپ كەپ-تۇ. ئاتىسى بۇنى كۆرۈپ:

— ئوغلۇم، قوغۇنلار سېتىلىپ راسا پۇل بولغان ئوخشىمامدۇ، بالدۇرلا قايتىپ كەپسەنغۇ؟ — دەپتۇ. ساقى ئاتىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، قوغۇنلارنىڭ ھېچقانچە پۇلغا يارىمىغانلىقىنى ئويلاپ، بۇ يەردە بىر ئويۇن بار، شۇڭا ئا-تام ئەتىگەندە مېنى قوغۇن سېتىپ كېلىشكە شۇنچە زورلاپ كەتكەنىكەن-دە، دەپ، ئاتىسىدىن گۇمانلىنىپ:

— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. ئاتىسى يەنە ھەيران بولۇپ:

— ئوغلۇم، يەنە نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپتۇ.

— قوغۇنلارنىڭ سېتىلىپ راسا پۇل بولغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن.

ساقى قوغۇن ساتقان نەچچە تەڭگىنى ئاتىسىنىڭ ئال-دىغا تاشلاپ قويۇپتۇ. ئاتىسى يا كۈلۈشىنى، يا ئاچچىقلى-نىشىنى بىلمەي جىمىپ قاپتۇ. لېكىن بۇ ئىشنىڭ تەك-تىگە يەتمەكچى بولۇپ، ئۇيان ئويلاپتۇ، بۇيان ئويلاپتۇ، ئا-خىر بۇ ئىشنىڭ «ئۆيلەپ قويىمەن» دېگەن سۆز چىققاندىن باشلانغانلىقىنى ئويلاپ يېتىپ، ئوغلۇمغا خوتۇن جىنى چاپلاشقان ئوخشايدۇ، ئۇنى ئۆيلەپ، كېسەلدىن خالاس قىلاي، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ، خوتۇنى بىلەن

مەسلىھەتلىشىپ، ئوغلىنى ئۆيلىمەكچى بوپتۇ. ئۇلار كۆپ باش قاتۇرۇپ، بىر قىزنى ئۇنىڭغا كۆرسەتكەنىكەن، ساقى يەنىلا:

— ئۇنىڭ ماڭا خوتۇن بولالىشىغا ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. ئاتىسى خاپا بولۇپ:

— باينىڭ قىزىنى ئالامسەن يا؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ. ساقى جاۋاب بەرمەپتۇ. ئاپىسى ساقىنىڭ ئاغزىدىن گەپ چىقلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ:

— ۋاي دادىسى، نېمە دەپ جۆيلۈيدىغانلا، بىز باينىڭ خىلى ئەمەس، باي بىزگە قىزىنى بېرەمدۇ؟ — دەپتۇ. ساقى ئاپىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئاپام باينىڭ قىزىنى بېرىدىغان ــ بەرمەيدىغانلىقىنى ئۆيدە ئولتۇرۇپ قانداق بىلگۈدەك، بۇ يەردە بىر ئويۇن بار، بۇلار مېنى ئەخمەق ئەتمەكچى، دەپ ئويلاپ:

— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. ئاپىسى كايىغىنىچە:

— ئوغلۇم، نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپتۇ. ساقى دەرھاللا:

— باينىڭ قىزىنى بەرمەيدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ.

— باي قىزىنى بەرسە ئالامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئاپىسى.

— ئالىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ساقى.

ئاتا ــ ئانىسى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئوغلىمىزنىڭ باي-

ـنىڭ قىزنىنى ئـالغۇسى بار ئىكەن دەپ، باينىـڭ ئۆيـىـگە ئەلچىلىككە بېرىپتۇ. باي ئۇلارنىڭ كېلىش مەقسىتـىـنى بىلىپ:

ــ ئوغلۇڭلار نېمە دەيدۇ؟ ــ دەپ سـوراپتـۇ. ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىۋېلىپ:

ــ بـاينىڭ قىزىنى بـەرمـەيدىغـانلىقىغا ئىشەنمەيمەن دەيدۇ، ــ دەپتۇ.

باي «ئىشەنمەيمەن» دېگەن گـەپنى ئاڭلاپ چۆچـۈپتـۇ ھەم يۇرت ئىچىدىكى ساقى توغرۇلۇق بولـغـان گـەپلـەرنـى ئېسىگە ئېلىپ، قىزىمنى بەرمىسەم كارامىتىنى كۆرسىتىپ بىر پالاكەتكە يولۇقتۇرمىسۇن، دەپ ئويلاپ، قـىزىنـى بـېـ ـرىشكە ماقۇل بوپتۇ.

قىز ـ ئوغۇل تەرەپ تەييارلىقنـى پۈتكۈزۈپ تـوي ئۆتكۈزۈپتۇ.

تويدىن كـېيىن ساقىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى كېلىنىنى ئازنا قىلدۇرۇپ كېلىشنى مەسلىھەتلىشىپتۇ. لېكىن، ھەر ئىككىسى باينىڭ ئالدىغا بېرىشتىن تەپ تارتىپ، بىر ـ بىرىگە زورلىشىپ بىر يەرگە كېلەلمەپتۇ. ئاتىسى ئاخىر ساقىنى چاقىرىپ:

ــ ماڭ، خوتۇنۇڭنى ئازنا قـىلـدۇرۇپ ئـەكـەل! ــ دەپتۇ. ساقى بۇ گـەپنى ئاڭلاپ، بۇلار مېنى دامىغا دەسسەتـ ـمەكچى، دەپ ئويلاپ:

ــ ئۇنىڭ يەنە خوتۇنۇم بولۇپ كېتىشىگە ئىشەنمەيـ

مەن، ــ دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان باينىڭ قىزى، بۇ مې-
نىڭ كۆڭۈل سىرىمنى بىلىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ
ئويلاپ، سىرىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، سا-
قىغا چىڭ چاپلىشىپ، ئۇ نېمە دېسە «ھە» دەپ ئۆتۈۋېرىپ-
تۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ياخشى ئەر- خوتۇنلاردىن بولۇپ،
تۇرمۇشى خاتىرجەم ئۆتۈشكە باشلاپتۇ.

ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، ساقىنىڭ ئاتا- ئا-
نىسىغا قېرىلىق يېتىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ساقى ئې-
تىزغا ئىشقا كېتىپتۇ. كەينىدىنلا ئۆيگە ئوت كېتىپتۇ.
ئاتىسى ئوت كەتكەن ئۆينىڭ ئىچىدە قاپسىلىپ قاپتۇ.
ئىككى ئايال ھېچ ئامال قىلالماي نالە قىلىپ تۇرۇپتۇ.
بىر چاغدا ئاپىسى:

ــ ۋاي جېنىم قىزىم، نېمىگە قاراپ تۇرىلا، بېرىپ
ساقىنى چاقىرىپ كەلسىلە، ئاتىسىنى ئوتنىڭ ئىچىدىن
ئاچىقىۋالسۇن ! ــ دەپتۇ. خوتۇنى يۈگۈرۈپ ساقى ئىش-
لەۋاتقان يەرگە بېرىپ:

ــ ۋاي بولمىدى، تېز بولۇڭ، ئاتام ئوتنىڭ ئىچىدە
قالدى ! ــ دەپتۇ.

ــ ئاتام ئوتنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدىغان ساراڭ بول-
مىسا، ماڭ كەت، بۇ گېپىڭگە ئىشەنمەيمەن ! ــ دەپتۇ
ساقى ھېچ ئىش بولمىغاندەك. خوتۇنى:

ــ ۋاي نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ ــ دەپتۇ. ساقى:

ــ ئاتامنىڭ ئوتنىڭ ئىچىدە قالغانلىقىغا ئىشەنمەي-

مەن، ــ دەپتۇ. ھەرقانچە قىلسىمۇ ساقىنغا كار قىلماپتۇ. ئاخىر قايتىپ كېلىپ قارىسا، قولۇم ـ قوشنىلار ئاتىسىدـ نى چالا ئۆلۈك ھالەتتە ئوتنىڭ ئىچىدىن ئاچىقىپ ياتقۇـ زۇپ قويغانىكەن.

ساقى ئۆز خىيالى بويىچە ئىشنى تۈگىتىپ، لەلەڭـ شىپ قايتىپ كەپتۇ. ئۇ ئىشىكتىن كىرىشىگە، ئاپىسى كايىپ:

ــ ۋاي ئوغلۇم، ئاتاڭ شۇ ھالەتتە ياتسا نەلەردە لەـ لەڭشىپ يۈردۈڭ؟ چاقىرغاندىن كېيىن قايتىپ كەلسەڭ بولماسمىدى؟ ! ئەمدى ئاتاڭدىن ئايرىلىپ قالدىغان ئوخـ شايمىز، ــ دەپتۇ.

ساقى، ئاپام مېنى قورقۇتۇۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ:

ــ ئىشەنمەيمەن، ــ دەپتۇ. ئاپىسى ئۇنىڭدىن:

ــ نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ساقى:

ــ ئاتامدىن ئايرىلىپ قېلىشقا ئىشەنمەيمەن، ــ دەپتۇ.

ئاپىسى ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ تېۋىپ چاقىرىپ كېلىشكە ئالدىرىماپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ ئاتىسى سەكراتقا چۈشۈپ جان تەسلىم قىپتۇ. ئۇلار يىغلاپتۇ ـ قاقشاپتۇ، ئورنىغا كەلمەپتۇ.

كۈنلەردە بىر كۈن ساقى كېچە ـ كۈندۈز پەرىشان يۈرۈۋاتقان ئاپىسىنى خوتۇنى بىلەن بىرگە ئېلىپ دەريا بوـ يىغا بېرىپ سەيلە قىلدۇرماقچى بوپتۇ. ساقى قانداق قىلـ

غان، ئىككى توشقان تۇتۇۋاپتۇ. ساقى توشقاننى سويۇپ بېرىپ يەنە توشقان ئوۋلاشقا كېتىپتۇ. ئاپىسى سۇ ئالغىلى دەريا بويىغا بېرىپتۇ. موماي ئېھتىياتسىزلىقتىن تېيىلىپ كېتىپ دەرياغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ساقىنىڭ خوتۇنى ساقىنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ:

— ۋاي بولمىدى، ۋاي بولمىدى، تېز بولغىن! — دەپتۇ. ساقى:

— بولمايدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن، بولىدۇ، — دەپتۇ.

— ئاپام دەرياغا چۈشۈپ ئېقىپ كەتتى — دەپتۇ خوتۇنى.

ساقى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بۇ ماڭا توشقان ئوۋلاتماسلىقتا تاپقان باھانىسى دەپ گۇمانلىنىپ:

— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. خوتۇنى چۈشەندۈرۈپتۇ. ساقى ئالدىرىماي كېلىپ قارىسا، ئاپىسى يوق تۇرغۇدەك. ساقى ئۆزىنىڭ يۈزىگە ئۆزى كاچاتلاپ، بۇقىدەك ھۆكرەپ يىغلاپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. ئۇ ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم پۇشايمان قىلىپ، ئۆيىدىن تاشقىرى چىقماي يېتىپتۇ.

ساقىنىڭ ئاتا - ئانىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، باي ئۇلارغا ئاتىدارچىلىق قىلىش ئۈچۈن ئىككىسىنى ئۆيىگە قايتۇرۇپ كەپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ، ساقى قېيناتىسىغا:

— ئاتا، مەن بىرەر ئىش - كۈش قىلسام بولاتتى، — دەپتۇ.

— ئوغلۇم، نېمە ئىش قىلاي دەيسەن؟ نېمە قىلىشنى

خالىساڭ، شۇ ئىشنى قىلغىن، ــ دەپتۇ.

ــ نېمىشقىكىن، ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، كۆڭلۈم تاغنى تارتىپ تۇرىدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ كۆڭلۈڭ تاغنى تارتقان بولسا، مەيلى بارغىن، تاغدا مېنىڭ نۇرغۇن ماللىرىم بار، مالچىلار سېنىڭ ھا - لىڭدىن ئوبدان خەۋەر ئالىدۇ، ــ دەپتۇ باي. باي گېپىنى تۈگىتىشىگە، ساقى تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك:

ــ ئىشەنمەيمەن، ــ دەپتۇ.

ــ ئوغلۇم، نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ باي.

ــ شۇنچە كۆپ ماللارنىڭ بولۇشىغا ئىشەنمەيمەن.

باي ئارتۇقچە گەپ قىلىشقا پېتىنالماي:

ــ ئوغلۇم، خالىساڭ بېرىپ كەلگىن ! ــ دەپتۇ.

ساقى ئۇزۇن يولنى بېسىپ تاغقا بېرىپتۇ. باينىڭ يايلاقتىكى مالچىلىرى ساقىنى باينى كۆتكەندەك ناھايىتى قىزغىن قارشى ئېلىپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ. ئاردا گەپ - تىن - گەپ چىقىپ، قويچىلاردىن بىرى:

ــ ھازىر تاغدا بۆرە بەك كۆپىيىپ كەتتى، بىر كۈ - نى بولمىسۇن بىر كۈنى بۆرىلەرنىڭ بىزگە ئاپەت ياغدۇرۇپ قويلارنى بوغۇۋېتىشىدىن ئەنسىرەيمىز، ــ دەپتۇ.

ساقى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، بۇلار بۆرە بوغۇۋەتتى دەپ، بۆرە ئورنىدا ئۆزلىرى سويۇپ يېمەكچى بولۇۋاتىدۇ، دەپ گۇمانلىنىپ:

ـــ ئىشەنمەيمەن ! ـــ دەپتۇ. قويچىلار:
ـــ ۋاي ساقى ئاخۇن، نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ ـــ دەپتۇ.
ـــ بۆرىلەرنىڭ قويلارنى بوغۇۋېتىشىگە ئىشەنمەي-
مەن، ـــ دەپتۇ.
ـــ ئىشەنمىسەڭ، قويلارنى بىرنەچچە كۈن بېقىپ
باققىن، بۆرىنىڭ تولىلىقىنى كۆرسەڭ، ئىشىنىپ قالىد-
سەن، ـــ دەپتۇ مالچىلار. ساقى ماقۇل بوپتۇ.
ساقى قويلارنى هەيدەپ بۆرىلەر جىق بىر جايغا بې-
رىپتۇ. بىر چاغدا بۆرىلەرنىڭ هەممىسى تەڭ هۇۋلىشىپ
يەر - جاهاننى تىترىتىپ بىراقلا قويلارغا قاراپ يوپۇرۇلۇپ
كەپتۇ. ساقى نېمە ئىش بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ
بولغۇچە، بۆرىلەر قويلارنىڭ تەڭدىن تولىسىنىڭ قارنىنى

يېرىپ تاشلاپتۇ. ساقى بۇنى كۆرۈپ، قورقىنىدىن دەرھال بىر قورام تاشنىڭ كەينىدىكى كامارغا يوشۇرۇنۇپتۇ. بۇ چاغدا باشقا مالچىلار بۆرىلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، تاياق - توقماق كۆتۈرۈشۈپ كېلىپ قارىسا، قويلارنىڭ نۇرغۇنى ئۆلۈك تۇرغان. بۇنى كۆرگەن مالچىلار پۇشايمان قىلىپ، ئاخىر:

— نۇرغۇن قويلارغۇ ئۆلۈپتۇ، بىراق قويلارنى بۆرىگە يەم قىلىۋەتكەن ئادەم يوقاپ كېتىپ يامان بولدى. ئۇ بولمىسا، بايغا جاۋاب قىلىشىمىز تەسكە توختايدۇ، — دېيىشىپ، ساقىنى چاقىرىشقا باشلاپتۇ. خېلىدىن كېيىن يېقىن بىر يەردىن بوش ئىڭرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. ئۇلار ئىزدەپ ساقىنى قورام تاشنىڭ كەينىدىكى مۆكۈۋالغان كاماردىن تارتىپ چىقىرىپتۇ. ساقىنىڭ رەڭگى سارغىيىپ، پۇتۇن بەدىنى تىترەۋاتقۇدەك. مالچىلار ئۇنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ئارتۇقچە گەپ قىلماپتۇ، لېكىن بايغا قانداق جاۋاب قىلارمىز؟ — دەپ زارلىنىپتۇ. ساقى:

— ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ. مالچىلار ھەيران بولۇشۇپ:

— سەن يەنە نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— باينىڭ سىلەر بىلەن شۇنچە قاتتىق ھېساب - كىتاب قىلىپ كېتىشىگە ئىشەنمەيمەن، — دەپتۇ ساقى.

ئۇلار ئوتاققا قايتىپ كېلىپ بايغا خەۋەر قىلىشىپتۇ. باي تاغقا كېلىپ، بولغان ئەھۋالنى بىلىپ، ئۇنىڭ

ئۆزىگە يەنە بىر يېڭى پالاكەت كەلتۈرۈشتىن ئەنسىرەپ، ئەلەمدە بوغۇلۇپ، ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ:

— بۇ بىر تەقدىر، — دەپلا قويۇپتۇ. باي شۇ ئاچچىقىدا تاغدىن تېزلا كېتىپ قاپتۇ.

مالچىلار بايدىن شۇنچە ئاسان قۇتۇلغانلىقىغا خۇشال بولۇپ، ساقىنىڭ سۆزىگە ھەيران بولۇپ، ئۇنى سىرلىق ئادەم چاغلاپ قايتىدىن ھۆرمەتلەشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى مالچىلار ساقىنى يايلاقنىڭ ساپ ھاۋاسىدىن ھۇزۇرلاندۇرۇپ، مەنزىرىسىنى تاماشا قىلدۇرۇش ئۈچۈن تاغنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىك جايلىرىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇلار كەيپى خۇشال ھالدا چۇقان سېلىپ ئات چاپتۇرۇپتۇ. ئۇلار چۇقان ـ سۈرەن بىلەن خېلى يەرلەرگە بېرىپتۇ. تۇيۇقسىز ئالدىدىن بىر كېيىك چىقىپتۇ. ئۇلار كېيىكنى قوغلاپتۇ، قوغلاپتۇ، لېكىن يېتەلمەپتۇ، چىمەنلىق، ئوتلاق تۈگەپ تاقىر يەرگە چىقىپ قاپتۇ. شامالدەك چېپىپ كېتىۋاتقان كېيىك چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ساقى كېيىكنى كۆزدىن يىتتۈرۈپ قويۇپ توختاپ قاپتۇ. ئالدىدىن كۆكۈچ تۇمان كۆرۈنۈپتۇ، ئۇ ئىس ئىكەن. ئىسنى كۆرگەن قويچىلارنىڭ ئارىسىدىن چوڭ ياشلىق بىرى:

— ۋاي توختاڭلار، كۆل دېڭىزغا كېلىپ قاپتىمىز، بۇ يەرگە كىرگەن ئادەمنىڭ قايتىپ چىققانلىقىنى تېخى ئاڭلاپ باقمىدۇق، — دەپتۇ. ھەممىسى ئاتلىرىنىڭ تىزگىن-

نىنى تارتىپ توختاپ قاپتۇ. ساقى بۇ سۆزگە ئىشەنمەي:
— ئىشەنمەيمەن ! — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مالچىلار يەنە ھەيران قىلىپ:
— نېمىگە ئىشەنمەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ساقى يەنە:
— ئادەم كىرسە قايتىپ چىقالمايدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن، — دەپلا، ئاتقا قامچاساپتۇ. تۇيۇقسىز تەگكەن قامچىدىن ئات ئۈركۈپ، ئورنىدىن چاچراپ چىقىپ قۇيۇندەك چېپىپ، كۆل دېڭىزى ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇزۇنغا بارماي بىر پارچە تۇمان ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، ساقى كۆزدىن غايىب بوپتۇ. مالچىلار ساقىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، تۇرار جايىغا قايتىشىپتۇ.
ساقى ئۆزىنىڭ گۇمانخورلۇقى، كاجلىقى بىلەن دەسلەپتە ئامەتلەرگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئاخىر ئۆزىنىڭ بېشىغا چىقىپتۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «بېشىڭغا ھەر بالا كەلسە، ئۆزۈڭنىڭ خوي ـ پەيلىڭدىن كۆر» دېگەن ماقال شۇنىڭدىن قالغانمىش.

ئىككى گىرى

بۇرۇنىنىڭ بۇرۇنىسىدا ئىككى گىرى ئۆتكەنىكەن. بىرىنىنىڭ ئىسمى مەتباقى، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى مەتساقى ئىكەن. بۇ ئىككىسى شۇنداق دوست ئىكەنكى، ئۆزئارا سىر ساقلاشمايدىكەن.

بىر كۈنى مەتباقى ئاغىنىسى مەتساقىنى مېھمان قىلماقچى بولۇپ، ئېتىز ئارىلاپ بېرىپ قىسماق قۇرۇپ، بىر قۇشقاچ تۇتۇپ كەپتۇ. ئۇ قۇشقاچنى سويۇپ پولۇغا بېسىپ مەتساقىنى چاقىرتىپتۇ. مەتساقى پولۇنى يەپ راسا مېھمان بولۇپ قايتىپتۇ. ئۆيگە بېرىپ، بۇ ئاغىنەم مېنى بىر قۇشقاچ ئۆلتۈرۈپ پولۇ ئېتىپ چاقىردى، مەنمۇ ئۆيۈمگە بىر چاقىرىپ مېھمان قىلىپ قويسام بولاتتى، دەپ ئويلاپ، بىر كۈنى شۇنداق كېتىپ بارسا، بىر تېرەكنىڭ كامىرىدىن بىر پاختەكنىڭ ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپتۇ ـ دە، پاختەكنىڭ ئۇۋىسىدىن ئۈچ تۇخۇمنى تېپىپ ئەكېلىپ، پولۇ ئېتىپ مەتباقىنى مېھمان قىپتۇ. مەتباقى پولۇنى يەۋېتىپ، بۇ ئاداش مېنى ئاران پاختەكنىڭ

ئۈچ تۇخۇمنى بېسىپ مېھمان قىلدى. مەن بىر قۇشقاچ ئۆلتۈرگەن تۇرسام، بۇ ئادەمنى كۆزگە ئىلمىغانلىق ئەمەسمۇ، دەپ ئويلاپ، قايتىپ چىقىپ ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئۇدۇل يامۇلغا بېرىپ ئەرز قىپتۇ. يامۇلدىن دورغا ئەۋەتىپ مەتساقىنى چاقىرتىپ ئەكېلىپتۇ ۋە يامۇل بېگى مەتساقىنى سوراق قىلىپ:

— ھەي گىرى! پاختەكنىڭ ئۈچ تۇخۇمىنى بىر داچەنگە ئالىدۇ، بىر قۇشقاچنى ئۈچ داچەنگە ئالىدۇ، سەن مەتباقىنغا ئىككى داچەننى ئۈچ كۈن مۆھلەت ئىچىدە تۆلەپ بېرىسەن! — دەپ بۇيرۇپ قويۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن مەتباقى مەتساقىنىڭ ئۆيىگە قەرزىنى سۈيلەپ بارغانىكەن، مەتساقىنىڭ ئىككى داچەن تۇگۈل بىر داچەن پۇلىمۇ چىقماپتۇ. مەتباقى ئۇنىڭدىن:

— قاچان بېرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئۆگۈنلۈككە بېرەي، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ مەتساقى. مەتباقى كەتكەندىن كېيىن، مەتساقى خوتۇنىغا:

— ۋاي خوتۇن، مەتباقى ئۆگۈنلۈككە يەنە كېلىدۇ. بىز بۇ ئىككى داچەننى بېرەيلى دېسەك ھېچ نەرسىمىز بولمىسا، نېمىنى بېرەرمىز؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋالاي، سىلى مېنىڭ ئېڭىكىمنى تېڭىپ، پۇتۇمنى چېتىپ قويۇڭلا، ئاندىن ئۆگزىگە چىقىپ: «ۋاي ئاخۇنۇم» دەپ، راسا يىغلاڭلا. مۇشۇنداق قىلىپ بۇ ئىككى داچەندىن بىر قۇتۇلۇپ كېتەيلى، — دەپتۇ.

— ۋاي ماقۇل، شۇنداق قىلايلى، — دەپتۇ خوتۇنى. ئۆگۈنمۇ كەپتۇ. بۇ كۈنى مەتساقىنىڭ خوتۇنى ئۆيدىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ شۇنداق قارىغۇدەك بولسا، يىراقتىن بىر ئادەم چاپىنىنىڭ پېشىنى سۆرەپ كېلىۋاتىمىش.

— ۋاي ئەركىشى، ھېلىقى بىرنېمە كېلىۋاتىدۇ، — دەپتۇ مەتساقىنىڭ خوتۇنى ئۆيگە كىرىپ.

— ئۇنداق بولسا مەن دېگەندەك قىلىڭلا، — دەپتۇ مەتساقى.

خوتۇنى دەرھاللا مەتساقىنىڭ ئىگىكىنى تېڭىپ، پۇتىنى چېتىپ قويۇپتۇ. مەتساقى ئۆلگەن بولۇپ يېتىپتۇ. ئارقىدىن خوتۇنى ئۆينىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ:

— ۋاي ئاخۇنۇم، ۋاي ئاخۇنۇم... — دەپ، نالە - پەرياد قىلىپ يىغلاشقا باشلاپتۇ.

مەتباقى ئىشىك ئالدىغا يېتىپ كەپتۇ ۋە يىغلاۋاتقان خوتۇنغا قاراپ:

— ۋاي نېمە بولدىلا؟ — دەپ سورىغانىكەن، خوتۇن يىغلاپ تۇرۇپ:

— ۋاي دېمىسىلە، ئاخۇنۇم تۇيۇقسىز قازا قىلىپ كەتتى ئەمەسمۇ! — دەپتۇ. مەتباقى بۇنى ئاڭلاپ:

— ۋاي ئىسىت، بۇ ئاغىنەمدە ئىككى داچەن پۇلۇم بار ئىدى، شۇنى بېرەلمەي ئاخىرەتكە بىرگە ئېلىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ. بىز ئىككىمىز نەچچە يىلدىن بېرى بىر - بىرىمىزگە شۇنداق ئامراق ئاغىنە بولۇپ ئۆتكەنىدۇق. ئەمدى

ئۆلۈكىنى ئۆز قولۇم بىلەن يۇيۇپ ـ تاراپ يەرلىككە قو ـ
يۇۋېتىپ كېتەي، ــ دەپ، ئۆرۈك ئوتۇننى ئوچاققا راسا
قالاپ قازاننى قاينىتىپ، نوگايغا قايناق سۇنى ئېلىپ
«ئۆلگەن» مەتساقىنىڭ قولىقىنىڭ تۆشۈكىگە قۇيغانىكەن،
مەتساقى «ۋايجان !» دەۋېتىپ يەنە جىم يېتىۋاپتۇ. مەتباقى
يەنە بىر نوگاي قايناق سۇنى ئەكېلىپ ئىككىنچى قولىقىغا
قۇيۇپتىكەن، «ۋايجان !» دەپ يەنە جىم يېتىۋاپتۇ. مەتباقى:
«ھە، ئەمدى بۇ ئاغىنەمنى يەرلىكىدە قويىمەن» دەپ، جاما ـ
ئەت بىلەن بىللە يەرلىككە ئەكىرىپ قويۇپتۇ. مەتباقى
يەرلىككە توپا تاشلاشقا تەمشەلگەن جامائەتكە قاراپ:
ــ ئۇنىڭ تاش يەرلىكنى ئەتمەي قويۇڭلار، بۇ ئاغى ـ
نەمدە مېنىڭ ئىككى داچەن پۇلۇم بار، بۇ دۇنيادا ئالال ـ
ماي، ئۇ ئالەمگە قالغاندى. ئەمدى بۇ يەرگە ئازاب پەرىش ـ
تىلىرى كىرىدۇ، مەن شۇ پەرىشتىلەر ئارقىلىق قىيامەتتە
ئالىمەن، ــ دەپ، مەتساقىنىڭ ئۆلۈكىنى گۆرنىڭ بىر
چېتىگە ئىتتىرىپ قويۇپ، ئۆزى يەرلىكنىڭ بىر بۇلۇڭىغا
كىرىپ قىستىلىپ ئولتۇرۇۋاپتۇ. قورسىقى ئاچسا، گۆردىن
چىقىپ ئۆيىگە بېرىپ تاماق يەپ كەپتۇ. بۇ پۇرسەتتە مەت ـ
ساقىنىڭ خوتۇنىمۇ ئېرىگە ئاش توشۇپ بېرىپتۇ. مۇ ـ
شۇنداق ئۈچ كۈن ئۆتۈپتۇ. بىر كېچىسى ئۈچ ئوغرى ئوغ ـ
رىلىغان نەرسىلىرىنى ئۈلەشمەكچى بولۇپ، ھېلىقى
زاراتلىققا بېرىپ ئۇندا مېڭىپ، مۇندا مېڭىپ گىرىلەر ياد ـ
قان گۆرنىڭ قېشىغا كەلگەندە، ئوغرىلاردىن بىرى:

— ھەي، بۇ يامبۇلارنى قەيەردە ئۇلىشمىز؟ — دەپ-تۇ. يەنە بىرى دەپتۇ:

— ۋاي ئاغىنىلەر، مانا بۇ يەردە ئاغزىنى ئەتمىگەن يەرلىك تۇرمامدۇ، مۇشۇ يەرلىككە كىرىپ ئۇلەشمەيمىزمۇ.

بۇ ئۈچ ئوغرى ماقۇل بولۇشۇپ ئارقا - ئارقىدىن يەرلىك ئىچىگە كىرىپتۇ - دە، بېشىدىكى تۇماقلىرىنى يېيىنغا ئېلىپ قويۇپ، ئوغرىلاپ كەلگەن يامبۇنى ساناپتىكەن، ساق ئون يەتتە يامبۇ چىقىپتۇ. ئۈچ ئوغرى ئۇلىشىپتىكەن، بەشتىن تېگىپ ئىككى يامبۇ ئېشىپ قاپتۇ. ئوغرىلار ئېشىپ قالغان ئىككى يامبۇنى ئۇلىشەلمەي جېدەللەشكىلى تۇرۇپتۇ. ئاشۇ پەيتتە گۆرنىڭ بىر بۇلۇڭىغا كىرىۋالغان مەتباقى:

— مەن جاپانى كۆپ تارتتىم، بۇنى مەن ئالىمەن، —

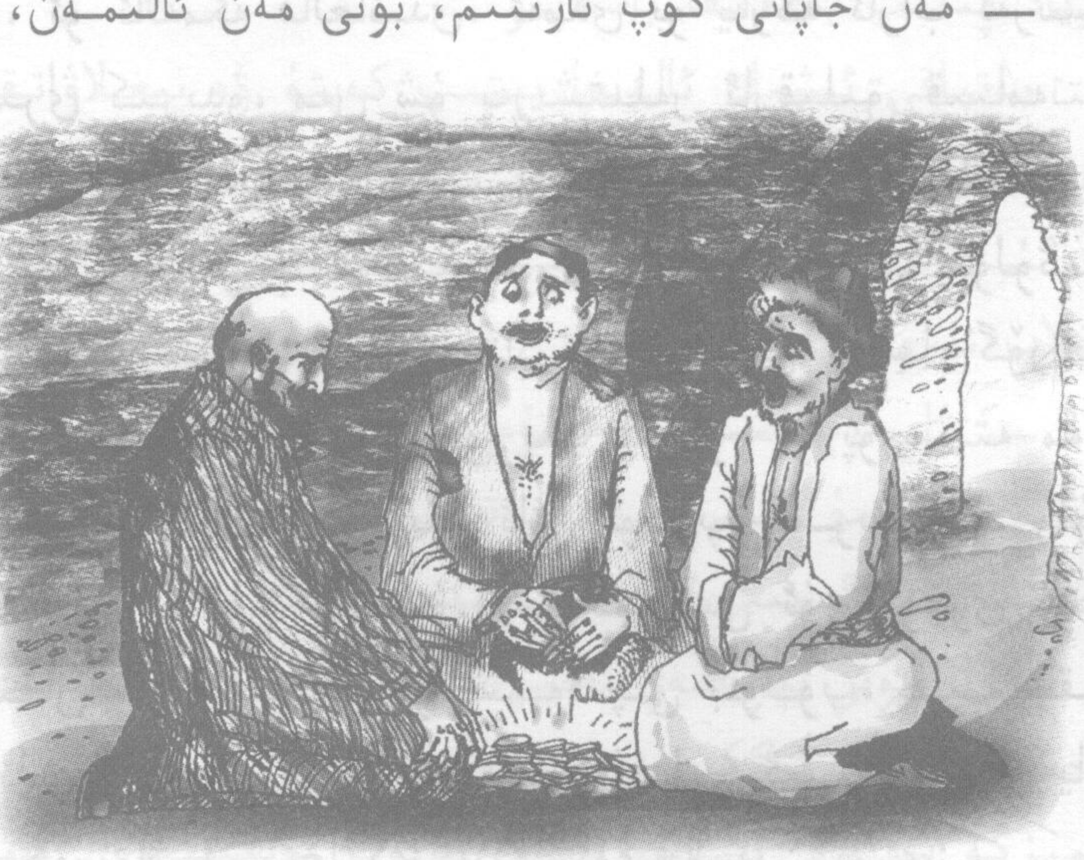

دەپ، ئورنىدىن قوپۇپتىكەن، ئۈچ ئوغرىنىڭ جان - پېنى چىقىپ ئۇن يەتتە يامبۇنى تاشلاپ قېچىپتۇ. ئوغرىلار بىر يەرگە بېرىپ توختاپتۇ. ئوغرىلاردىن بىرى شېرىكلىرىگە:

— ۋاي ئاداشلار، بۇ ئۇن يەتتە يامبۇنى يەرلىككە كىرمەيمۇ بۆلۈشۈۋالاركەنمىز، قاراپ تۇرۇپ بۇ بايلىقنى تاشلىۋېتىپ كەلدۇق، ئارقىمىزغا يېنىپ بېرىپ ئەكې- لىۋالايلى، — دەپتۇ، لېكىن قالغان ئىككىسى ئۇنىماپتۇ. ھېلىقى ئوغرى:

— سىلەر بارمىساڭلار، مەن بېرىپ ئېلىپ كېلى- مەن، — دەپ، ئارقىسىغا يېنىپ يەنە ھېلىقى يەرلىككە بېرىپتۇ. ئۇ، كىرەيمۇ، كىرمەيمۇ دەپ، يەرلىك بېشىدا بىرھازا قاراپ ئولتۇرۇپ ئاخىر كىرىپ بېقىش قارارىغا كېلىپ، ئاستا بېشىنى تىقىپ قاراپ باققۇدەك بولسا، ھې- لىقى يەرلىكنىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ تۇرغۇدەك، نېمىلا بولسا بىر كىرىپ باقاي دەپ كىرىپتىكەن، يەرلىكنىڭ ئىچىدە ماراپ تۇرغان مەتباقى پەملەپ تۇرۇپ ئوغرىنىڭ ئارقا دو- قىسىغا بىرنى ئۇرۇپتىكەن، ئوغرى ئالدىغا دۈملا چۈشۈپ- تۇ. ئوغرى ئورنىدىن شۇ ھامان تۇرۇپتۇ - دە، گۆردىن چىققان پېتى ئالدى - كەينىگە قارىماي قېچىپتۇ. شۇ قاچقانچە ھېلىقى ئىككى شېرىكىنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ. ئوغرىلاردىن بىرى:

— ۋاي ئاداش، نېمە كارامەت كۆردۈڭ؟ — دەپ سوراپتىكەن، ئۇ:

— ۋاي ئاغىنىلەر، يەرلىككە كىرىپ ئاجايىپ بىر كارامەتنى كۆردۈم، جان ـ پان چىقىپ كەتكىلى تاس قالدى دەڭلا. ئاخۇنۇملار: «گۆرگە كىرگەندە ئۇتلۇق گۈرزە بار، بىرنى قويسا ئادەم تېرىقتەك چېچىلىپ كېتىدۇ» دەيتتى. راست دېگەندەك، گۆردىكى سوئال ـ سوراق ئۈستىگە كىرىپ قالغانىكەنمەن، پەرىشتىلەر ئارقا دۇقامغا بىرنى قويۇۋىدى، تاس قالدى جېنىم چىقىپ كەتكىلى. شۇنىڭ بىلەن قورقۇپ قېچىپ كەلدىم. ئۇ يەرگە ئىككىنچى بارمايمەن، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئىككى ئوغرى تېخىمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۈچ ئوغرى قورقۇنچلىقتا قېچىپ كېتىپتۇ. ئوغرىلار قېچىپ كەتكەندىن كېيىن، مەتىباقى ئورنىدىن تۇرۇپ يالغان ئۆلۈۋالغان مەتساقىغا:

— ھەي، ئەمدى ئورنۇڭدىن قوپقىن! خۇدا بىزگە ئون يەتتە يامبۇ بەردى. مەن تىرىك بولغاندىكىن ماۋۇ ئون بەش يامبۇنى ئالاي، ھېلىقى ئىككى داچەن پۇلدىنمۇ ئۆتتۈم. سەن ئۆلۈك بولغاندىكىن پۇلمۇ خەجلىمەيسەن، شۇڭا سەن ئىككى يامبۇنى ئالغىن، — دەپ ئىككى يامبۇنى ئالدىغا قويۇپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مەتساقى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ يولىغا قاراپ راۋان بوپتۇ.

قوغۇنچىنىڭ باھاسى

يېقىنقى زاماندا، شەھەرگە يېقىن بىر يېزىدا مامۇت دېگەن بىر قوغۇنچى ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ قوغۇنلىرى شۇنداق چوڭ، شۇنداق تاتلىق ئىكەن، بىر قېتىم يېگەن كىشى يەنە بىر قېتىم يېسەم دەپ ئارزۇ قىلىدىكەن. مامۇت ھەر يىلى قوغۇنى پىشقاندا، باش ـ بۇرنىنى يۇرت چوڭلىرىغا، ئاندىن قوۋم ـ قېرىنداشلىرىغا ئېغىز تەگكۈزىدىكەن. ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئالغاندىن كېيىن بازارغا ئەكىرىپ ساتىدىكەن.

مامۇت بىر كۈنى ئەتىگەندە پىشقان قوغۇنلارنى ئۈزۈپ بازارغا ماڭدۇرۇپتۇ ـ دە، قوغۇنلۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كەپىدە ئارام ئېلىپ ئولتۇرسا، ناتونۇش بىر ئادەم ئېرىق ياقىلاپ كېلىپ، غىپپىدە قوغۇنلۇققا كىرىپتۇ. ئۇ چۆنەك ئارىلاپ بىر قوغۇننى ئۈزگەندە، قوغۇنچىنىڭ ئوغلى بۇنى كۆرۈپ قېلىپ، دادىسىغا:

— دادا، ئاۋۇ ئادەمنى قارىغىنا، قوغۇننى ئۈزۈۋالدى، — دەپتۇ. مامۇت قاراپ:

— بوپتۇ، بالام، ئۇ يولۇچى ئوخشايدۇ، قوغۇن يەپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇۋالسۇن، — دەپتۇ.

— ۋۇي دادا، قوغۇندىن يەنە بىرنى ئۈزدى، — دەپتۇ ئوغلى دادىسىنى نوقۇپ.

— بوپتۇ، بالام، ئۇ ئادەم موللا ئوخشايدۇ، موللا دېگەن نەپسىگە ئامراق بولىدۇ، بىرنى ئۆزى يەپ، يەنە بىرنى ئۆيگە ئېلىپ كەتمەكچى ئوخشايدۇ، — دەپتۇ.

— ۋۇي دادا، ئۇ تويمىغۇر يەنە بىرنى ئۈزدى، — دەپتۇ ئوغلى تىپچەكلەپ.

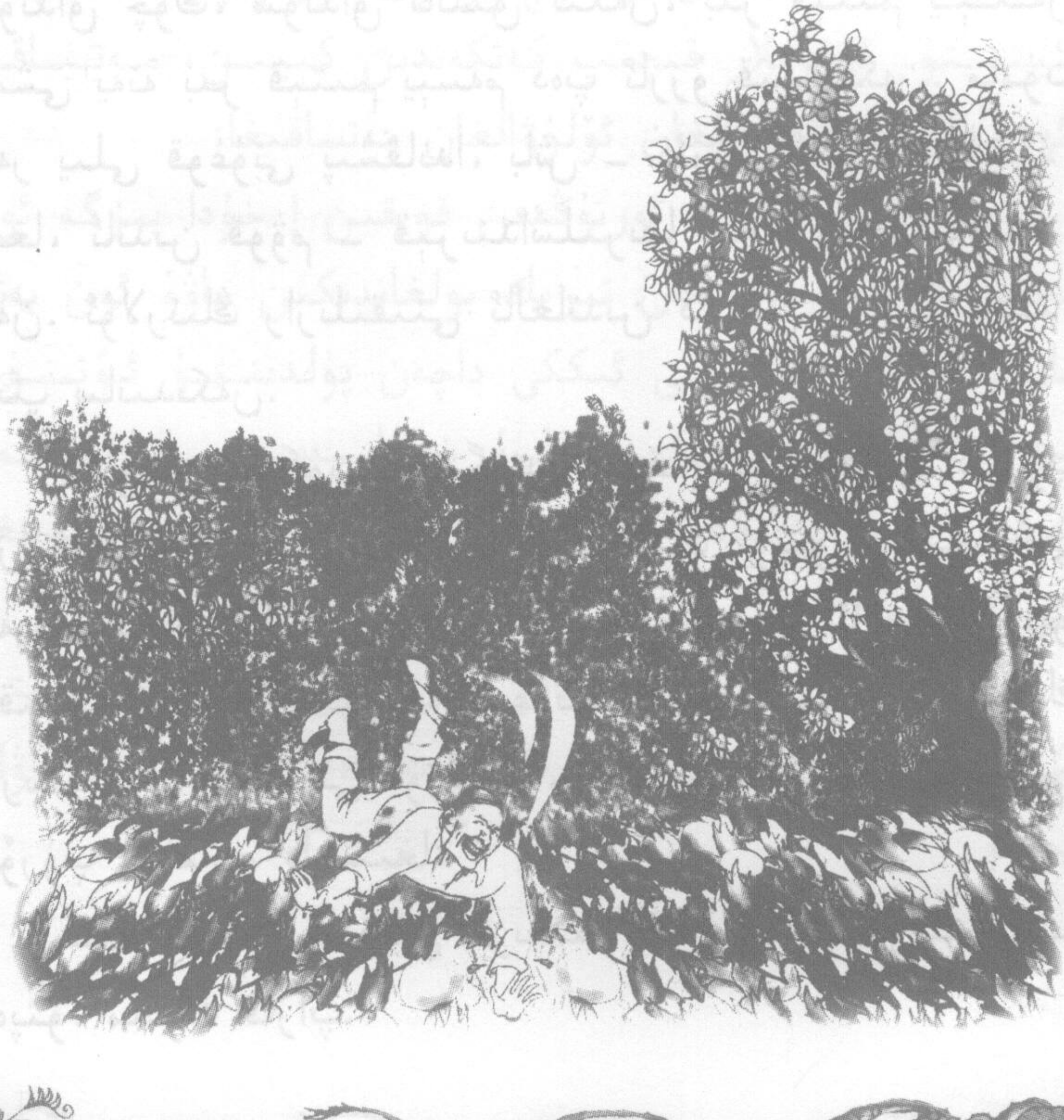

— بوپتۇ، بالام، ئۇ ئادەم يولۇچى ئەمەس، موللىمۇ ئەمەس، ھاجى ئوخشايدۇ، ھاجىلارنىڭ بەزىلىرى سودىگەر كېلىدۇ، بىرنى ئۆزى يەپ، ئىككىسىنى ساتماقچى ئوخشايدۇ، — دەپتۇ.

— ۋۇي دادا، ئۇ ئادەم يەنە بىرنى ئۇزدى، يەنە ئۈزگىلى تۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ تىپىرلاپ ئوغلى.

ماموت قوغۇنچى دىككىدە ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بالام، ئەمدى بولمىدى، ئۇ ئوغرى ئوخشايدۇ، ئوغرى دېگەن پىشقانىنىمۇ، سويمىنىمۇ ئۈزۈپ، قوغۇنلۇقنى نابۇت قىلىۋېتىدۇ. يۈر، ئۇنى تۇتۇۋالايلى، — دەپ، قولىغا كالتەك ئېلىپ، كەينىدىن يۇگۇرۇپ چىقىپتۇ. قوغۇنچىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئوغرى ئۈزگەن قوغۇنلارنى قولتۇقىغا قىسىپ قېچىپتۇ. بىراق، ئوغرىنىڭ قولتۇقىدىكى تۆت قوغۇن ئېرىقتىن ئۆتە ـ ئۆتمەيلا سىيرىلىپ چۈشۈپ قاپتۇ.

مەمتىكام يالغان بىلەن ئەمتىكام دىك-دىك

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر مەھەللىدە مەمتىكام يالغان بىلەن ئەمتىكام دىك - دىك دەيدىغان ئىككى بوۋاي ئۆتكەنىكەن. مەمتىكام يالغان خۇش چاقچاق، قىزىقچى ئادەم بولۇپ، يالغان گەپ تاپالمىغاندا راستىنى قوشۇپ سۆزلەپ كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىدىكەن. ئەمتىكام داۋاملىق دىكىلداپ مەمتىكامنىڭ ئالدىغا بېرىپ چىشىغا تېگىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەمتىكام يالغان ئالدىراش بىر ئىش بىلەن كېتىۋاتسا، ئىشىكىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان ئەمتىكام دىك - دىك ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بېرىپ كۆرۈشۈپتۇ. ئۇلار تىنچلىق - ئامانلىق سورىشىپ بولغاندىن كېيىن، مەمتىكام مېڭىشقا تەمشەلگەندە، ئەمتىكام:

— ھەي مەمتىكا، شۇنچە ئالدىراش نەگە كېتىۋاتىسەن؟ — دەپ ئالدىنى توسۇۋاپتۇ. ئىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىدىن بەكمۇ ئالدىراۋاتقان مەمتىكام يالغان:

— ھە، نېمە زۆرۈر گېپىڭ بار ئىدى؟ قېنى چاپ-

سانراق دېگەن، ــ دەپتۇ.

ــ باشقا زۆرۈر گېپىممۇ يوق، ئەمما زېرىكىپ ئىت بولۇپ كېتەي دېدىم، بىر دەم ئولتۇرۇپ بىر يالغان ئېيتىپ بەرسەڭ ياخشى بولاتتى، ــ دەپ، ئەزمىسىنى ئېيىزىپتۇ ئەمتىكام دىك ـ دىك.

شۇ ئەسنادا كۆڭلىگە بىر ھىيلىنى پۈككەن مەمتىكام يالغان، توختا، بۇ قېرى دىك ـ دىكنى ئۆزىنىڭكىنى ئۆز ـ زىگە، توپىسىنى كۆزىگە قىلىپ بىر بابلاي، دېگەننى خىيا ـ لىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ ـ دە، جىلە بولغان قىياپەتتە:

ــ مەن ئالدىرايمەن ماڭغىلى، ئېشىكىم ئالدىرايدۇ ياتقىلى، دېگەندەك، ئىشىمنىڭ زۆرۈرلۇكىدىن بىر ئېغىز گەپ قىلىشقىمۇ تاقىتىم قالمايۋاتسا، بىر پۈتۈنا ئەرزىمەي ـ دىغان قۇرۇق گەپ ئۇچۇن مېنى ئاۋارە قىلمىساڭچۇ. بۈ ـ گۈن دەرياغا كەلكۈن كېلىپ نۇرغۇنلىغان ياغاچ ـ تاش، ئوتۇن ـ چاۋارلارنى ئېقىتىپ كېلىۋاتقۇدەك. ساڭا ئېيتىپ بېرىدىغان «يالغان» ئامانەت تۇرۇپ تۇرسۇن. ياغاچ ـ تاشلارنى سۈزۈۋېلىپ خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، خۇدا ئامان قىلسا، راسا قىزىقنى ئېيتىپ بىر كۆڭلۈڭنى خۇش قىلىۋېتەرمەن، ــ دەپ، مېڭىشقا ئالدىراپتۇ.

ياغاچ ـ تاشنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ئەمتىكام دىك ـ دىكنىڭ بۇ تەييار ئولجىنى قولدىن كەتكۈزۈپ قويغۇسى كەلمەي:

ــ بەللى، مەمتىكا، بالدۇرراق دېسەڭ بولماسمىدى.

بىرئاز تەخىر قىلىپ بىزنىڭ مەمەتتىنمۇ بىرگە ئېلىۋال. ئۇ ساڭىنمۇ ياردەملەشكەچ ياغاچ ـ تاش سۈزۈپ كەلسۇن، ـــ دەپتۇ. ئەمتىكام دېك ـ دىكنىڭ ئالدانغانلىقىنى پەملىگەن مەمتىكام يالغان:

ـــ ئەمىسە مەن ماڭغاچ تۇراي، ئوغلۇڭ ئارقامدىن يەتسۇن، ـــ دەپ، يولغا چۈشۈپ ئالدىراش ئىشنى تېزلا تۈگىتىپ، غىپپىدە ئۆز ئۆيىگە كىرىپ، ئىشىكنى مەھ-كەم تاقاپتۇ ۋە يوتقانغا يۆگىنىپ ئۇخلاشقا باشلاپتۇ.

ئەمتىكام دېك ـ دىكنىڭ چوڭ ئوغلى مەمەت دادىسى-نىڭ دېگىنى بويىچە مەمتىكامنى ئىزدەپ دەريا بويىغا يې-تىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا مەمتىكام ھېچ يەردە كۆرۈن-مەپتۇ. دەريادا نە كەلكۈن، نە ياغاچ ـ تاشنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. مەمەت كەچكىچە ساقلاپ ئۆزىنىڭ ئالدانغانلى-قىنى بىلىپ، دادىسىنىڭ تەنتەكلىكىگە ئۆكۈنۈپ، چىلىشتا يىقىلغان ئادەمدەك سولىشىپ ئۆيگە قاراپ يول ئاپتۇ.

ئەمدىلا ئۇيقۇسىدىن ئويغانغان مەمتىكام يالغان ھويلى-غا چىقىپ كۆنگە قارىغۇدەك بولسا، كۈن ئولتۇرىدىغان ۋاقىت بولۇپ قاپتۇ. ئۇ ئىشىك ئالدىغا چىقىشىغا، ئەمتى-كام دېك ـ دېك ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئالدىدا پەيدا بوپ-تۇ ـ دە:

ـــ ھوي مەمتىكا، دەريا بويىدىن قاچان كەلدىڭ؟ بىز-نىڭ مەمەت قېنى؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ قويغىنا، ئاداش، شۇنىمۇ بالام بار دەپ بېقىپسەن، ـــ

دەپتۇ مەمتىكام. بۇنى ئاڭلىغان ئەمتىكام سارىسىنىڭگە چۈشۈپ:

— ئېنىقراق بىر نىمە دېسەڭچۇ؟ زادى نېمە ئىش بولدى؟ — دەپتۇ.

— ئېيتمىسام بولمىدى، ئاداش. ئوغلۇڭ دەريادىن ئېقىپ كېلىۋاتقان بىر تال ياغاچنى سۈزىمەن دەپ ئۆزىنى دەرياغا شۇنداق ئېتىشىغا، ئۇلۇغ كەلكۈن ئۇنى بىرلا يۇتۇپ قايناملىرىغا تاشلىدى. مەن كۆپ ئۇرۇنغان بولساممۇ، قۇتقۇزۇشقا قۇربىم يەتمەي قايتىپ كەلدىم، — دەپتۇ مەمتىكام كۆزلىرىدىن ياشنى سۈرتكەن بولۇپ. چىرايى تاتىرىپ كەتكەن ئەمتىكام دىك - دىك لاغىلداپ تىترەشكە باشلاپتۇ ۋە:

— ۋاي بالام، باغرىم بالام، يۈرىكىمنىڭ پارىسى بالام، سەن قەيەردە؟ — دېگىنىچە ئۆيگە كىرىپ ئەھۋالنى ئۆيدىكىلەرگە مەلۇم قىپتۇ. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر پاتىپاراق بولۇپ، مەمەتىنىڭ ھازىسىنى ئېچىپ زار - زار يىغلىشىپتۇ. پۈتۈن مەھەللە - كويمۇ بىر - بىرلەپ جەم بوپتۇ.

قاش قارايغان مەزگىلدە، مەمتىكام مەمەتىنىڭ دەريا بويىدىن يېنىشىنى كۈتۈپ مەھەللە دوقمۇشىدا ساقلاپ تۇرۇپتۇ. دېگەندەك مەمەتمۇ ئېشەكتە يانتۇ ئولتۇرۇپ، ئېشەكنىڭ لىڭشىشىغا ماسلىشىپ غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ يېتىپ كەپتۇ.

— يا ھەزرەت، تولىمۇ مىس - مىس بىر نېمىكەنسەن، ئادەمنى شۇنچىمۇ تەقەززا قىلامسەن؟ — دەپتۇ مەمتىكام

يالغان ئەنسىز قىياپەتكە كىرىۋېلىپ.

— ئاشۇ بىر باغ بېدىدەك ساقىلىڭنىڭ ھۆرمىتىنى قىلمايدىغان بولسام، بېلىڭدىن قۇشتەك قاماپ ئېلىپ دەريAغا تاشلىۋەتسەممۇ دەردىم چىقمايدۇ، — دەپتۇ مەمەت ئاچچىقىنى ئاران بېسىپ.

— بۇنچىلىك چاقچاققا شۇنچىلا چىچىلىپ كېتىسەنۇ، ئۆيۈڭدىكى بالا ـ قازانى ئاڭلىساڭ، ئۆزۈڭنى ئۆلتۈرۈۋالىدىغان ئوخشىمامسەن؟ بۇ يەردە مېنىڭ ساقىلىمغا يامىشىمەن دېمەي، دەرھال ئۆيۈڭگە بار. بايىلا كىچىك ئوغلۇڭ سۇغا چۈشۈپ ئۆلۈپ كېتىپتۇ. سېنى دەريا بويىدا ساقلاتقان گۇناھىمنى يۇيۇش ئۈچۈن ئالدىراپ ساڭا خەۋەر قىلغىلى كېتىۋاتقاندىم، — دەپتۇ مەمتىكام.

مەمەت بېشىغا بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك، ئاغزىدىن كىرگەن ئوق تاپىنىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولۇپ، ئېشەكتىن سەكرىگەن پېتى ئەلەڭ ـ سەلەڭ ھالدا ھويلىغا كىرسە، ئۆي ئىچىدىن «ۋاي بالام، ۋاي بالام» دېگەن يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇمۇ ئاۋازنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ:

— ۋاي بالام، جىگىرىم بالام، ئاھ بالام، ئاپئاق قوزام، — دەپ، يىغلىغان پېتى ئۆيگە كىرىپتۇ. ئۆيدىكىلەر «مەمەتنىڭ ئوت ـ پىراقىدا» زار ـ زار يىغلاپ چىراغ يېقىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالغاچقا، ھېچكىم ھېچكىمنى پەرق ئېتەلمەپتۇ. ھەممىيلەن يىغا ـزار قىلىشىپ ئۆينى بېشىغا كىيىپ ـ

تۇ. شۇ ئەسنادا بىرىنىڭ ئەقلىگە چىراغ يېقىش كېلىپ، قاراڭغۇدا سىلاپ ـ سىيپاپ يۈرۈپ چىراغنى ياندۇرۇپ قارىغۇدەك بولسا، «كەلكۈن ئېقىتىپ كەتكەن» مەمەت «ۋاي بالام» دەپ، داد ـ پەرياد قىلىۋاتقۇدەك، «سۇغا چۈشۈپ ئۆلۈپ قالدى» دېگەن بالىنى ئانىسى كۆتۈرۈپ يىغلاۋاتقۇدەك. نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمىگەن ھازىدارلار مەمەتكە قاراپ، مەمەت بولسا بالىسىغا قاراپ داڭقېتىپ قاپتۇ. ئۇلار ئېسىگە كېلىپ پۈتۈن بىر ئائىلىنىڭ ئالدانغانلىقىنى ھېس قىلىپ، مۇشۇنداق سورۇقچىلىققا سالغان مەمتىكام يالغان بىلەن تۈزۈكرەك ھېسابلاشماقچى بولۇپ قوللىرىغا كالتەك ئېلىپ، مەمتىكام يالغاننىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەپتۇ ۋە ھەممىيلەن تەڭلا ۋارقىراپتۇ:

— ھوي يالغانچى كاززاپ، بۇ ياققا چىق ! سەن بىلەن

ئوبدان ھېسابلىشىمىز !

مەمتىكام يالغان ئۆلارنىڭ مۇشۇنداق كېلىدىغانلىقىنى ئالدىن پەملىگەندەك، مېيىقىدا كۈلگەن پېتى ئۆيدىن چىقىپتۇ. ھەممىنىڭ ئالدىدا كالتەك كۆتۈرۈۋالغان ئەمتىكام دىك ـ دىك ئاچچىقلانغىنىدىن ساقاللىرىنى دىر ـ دىر تىترىتىپ مەمتىكام يالغاننىڭ ياقىسىدىن ئالماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلگەنىكەن، مەمتىكام يالغان ئەمتىكامدىن چاققان كېلىپ، ئۇنىڭ دولىسىغا بىر شاپىلاق ئۇرۇپ:

ــ ئەمتاخون، ئۆزۈڭلا بىر يالغان ئېيتىپ قىزىقچىلىق قىلىپ بەر دەپ، دېگىلىداپ ئالدىمغا كەلدىڭلا، يالغان دېگەن مۇشۇ ئەمەسمۇ؟ ــ دەپ، قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئۇلارغا قاراپمۇ قويماي ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۆزىگە ئۆزى خاپىلىق تاپقان ئەمتىكامنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر نائىلاج ئۆيگە قايتىپتۇ. «يالغانچىغا ئالدانساڭ، ئۆز ئۆۋالڭ ئۆزۈڭگە» دېگەن ماقال ئەنە شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

بۇقا موزايلاپتۇ

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئاق كۆڭۈل كەمبەغەل ئۆتكەنىد-
كەن، ئۇنىڭ موزايلىق بىر ئىنىكى بار ئىكەن. بىر كۈنى
دېھقان ئىنەكنى سۇغارغىلى ئاچىقىپتۇ. موزاي ئىنەكنىڭ
ئارقىسىدىن ئەگىشىپتۇ. دەل شۇ چاغدا يەنە بىر كىشىمۇ
بۇقىسىنى سۇغارغىلى ئاچىققانىكەن، قايتار چېغىدا موزاي
بۇقىغا ئەگىشىپ كېتىپ قاپتۇ. موزاينىڭ ئىگىسى ئىنىد-
كىنى ئۆيگە ئاپىرىپ باغلاپ قويۇپ، بۇقىسى بار ئادەم-
نىڭكىگە موزاينى ئەكەلگىلى بېرىپتۇ. بىراق، بۇقىنىڭ
ئىگىسى:

— بۇ موزاي مېنىڭكى. مېنىڭ بۇقام موزايلايدىغان خاسىيەتلىك بۇقا. بۇ موزايغا ھەرقانداق كىشىنىڭ چىشى پاتمايدۇ، — دەپ، مۇتتەھەملىك قىلىپ موزاينى بەرمەپتۇ. ئىككىيلەن تالىشىپتۇ، ئاخىر قازىنىڭ ئالدىغا بارماقچى بولۇشۇپتۇ. بۇقىنىڭ ئىگىسى ھېلىقى موزاينىڭ تېزىكىدىن بىر ياغلىق ئېلىپ قويىنىغا سېلىۋاپتۇ. موزاينىڭ ئىگىسى بولسا ھېچ نەرسە ئالماپتۇ. ئۇلار قازىنىڭ ئالدىغا كىرىپ

ئېگىلىپ تەزىم قىلىشىپتۇ.

— ھە، نېمە گەپ؟ — دەپتۇ قازى خۇشياقا - ياقماس قىياپەتتە. موزاينىڭ ئىگىسى ئېگىلىپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئەرزىنى بايان قىپتۇ:

— ھۆرمەتلىك قازىم، مېنىڭ بىر موزايلىق ئىنىكىم بولۇپ، ئۇنى تۈنۈگۈن كۆلگە سۇغارغىلى ئاچىقىۋانىدىم. قايتار چاغدا موزىيىم بۇ كىشىنىڭ بۇقىسىغا ئەگىشىپ ئۇنىڭكىگە كىرىپ كەتتى. موزاينى ئەكەتكىلى بارسام، بۇ كىشى: «بۇ مېنىڭ موزىيىم، بۇ موزاينى مېنىڭ بۇقام تۇغقان» دەپ بەرمەيۋاتىدۇ. جاھاندا مۇشۇنداقمۇ مۇتتەھەملىك بولامدۇ، قازىم؟! بۇقىمۇ تۇغامدۇ، قازىم؟! بۇ دەۋانى ھەق سوراپ قويامدىكىن، دىگەن ئۈمىدتە ئۆزلىرىنىڭ ئالدىغا كەلدۇق، — دەپتۇ. موزاينىڭ ئىگىسى ئەرزىنى تۈگىتىشىگە، بۇقىنىڭ ئىگىسى سۆزىنى باشلاپتۇ:

— قارىماملا، قازىم، ماۋۇ قارا يۈز بەندە ئېغىلىمدىكى موزاينى «مېنىڭ» دەپ، ئېلىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ. بۇ، قاراپ تۇرۇپ كىشىنى بوزەك قىلغانلىق ئەمەسمۇ؟! سىلىمۇ ناھايىتى ئوبدان بىلىلا، بۇقا دىگەنمۇ بەزىدە موزايلايدۇ ئەمەسمۇ؟ موزاي مېنىڭ، بۇنىڭدا شەك يوق. بۇ دەۋانى ئوبدانراق سوراپ قويسىلا، قازىم، — دەپتۇ. بۇقا ئىگىسى سۆزلەۋېتىپ تېزەك چىگىلگەن ئاق ياغلىقنى ئۈچ - تۆت قېتىم مۇشتلاپ قويۇپتۇ. قازى نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي، بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ مەن ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كىتابقا قاراپ باقاي، كىتابتا نېمە يېزىلغان بولسا، شۇ بويىچە سورايمەن، ــ دەپ، ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. قازىنىڭ تويماس كۆزى بۇقا ئىگىسى مۇشتلاپ قويغان ئاق ياغلىقتا چۈشكە-نىكەن، ئۇ ياغلىقتىكىنى تىللا دەپ ئويلاپ، بۇقا ئىگىسىگە پايدىلىق سۆز قىلىپ، تىللانى قولغا چۈشۈرۈش كويىغا چۈشۈپتۇ. بىر دەمدىن كېيىن قورسىقىغا بىر ھىيلىنى پۈ-كۈپ ئۆيدىن چىقىپتۇ ــ دە، گېلىنى قىرىپ تۇرۇپ موزاينىڭ ئىگىسىگە:

ــ مەن بۇرۇن بىلمەيتىكەنمەن، كىتابتا يېزىلىپتۇ، بۇقىمۇ بەزىدە موزايلايدىكەن. بۇ كىشىنىڭ بۇقىسىنىڭ موزايلىغىنى راست. موزايدا سېنىڭ ھەققىڭ يوق، ماڭ بېرىپ ئىشىڭنى قىل، بۇنىڭدىن كېيىن يەنە مۇشۇنداق مۇتتەھەملىك قىلساڭ، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرىسەن! ــ دەپ-تۇ. موزاينىڭ ئىگىسى سۆز ياندۇرۇشقا جۈرئەت قىلالماي گەدىنىنى قاشلاپ، ئىككى كۆزىنى ياشلاپ، ھەسرەتلىك تىنىپ ئاستا چىقىپ كېتىپتۇ. بۇقا ئىگى-سىمۇ خۇشال بوپتۇ ۋە چوڭ قەدەملەر بىلەن

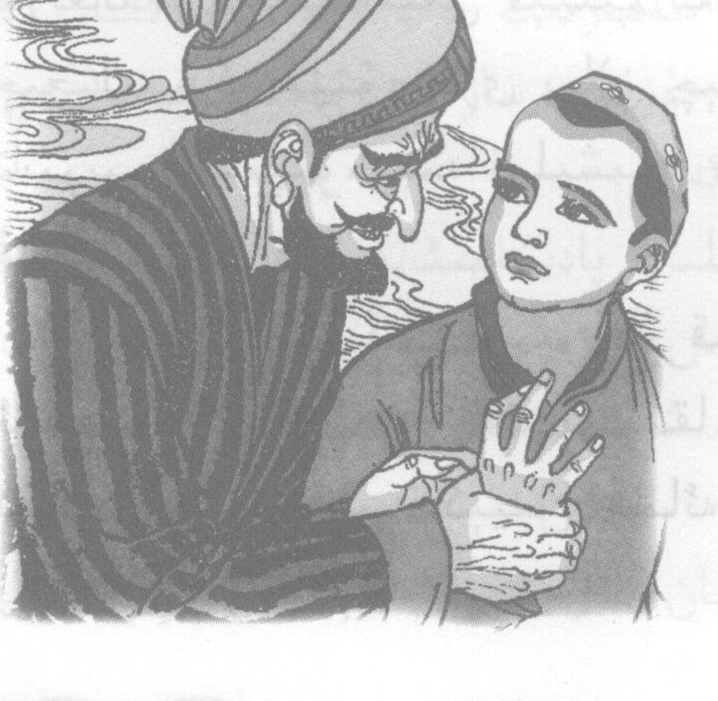

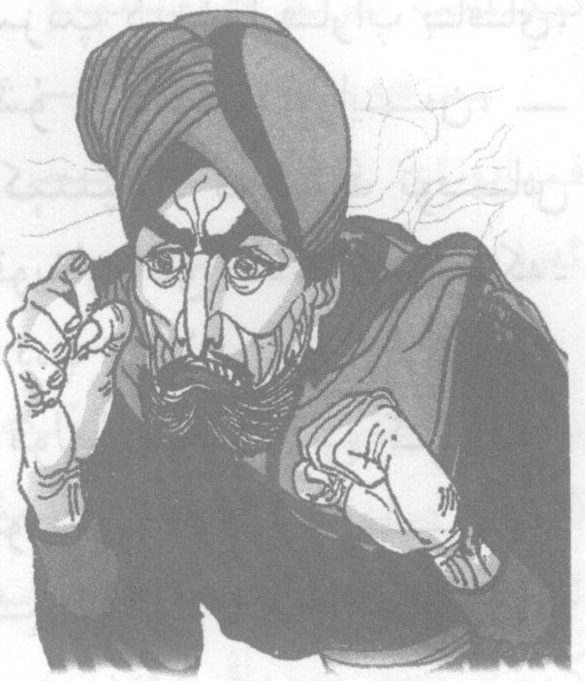

تالاغا مېڭىپتۇيۇ، قازىغا قويىندىكى ياغلىقنى بەرمەپ-تۇ. قازى ھاپىلا - شاپىلا كىچىك ئوغلىنى:

— ئاۋۇ ئىگىز كىشىدە بىر ئاق ياغلىق بار، «دادام بەرسۇن دېدى» دەپ، ئېلىپ كەلگىن، — دەپ ئەۋەتىپتۇ.

ئوغۇل بېرىپ ھېلىقى ئىگىز ئادەمنىڭ پېشىگە چىڭ ئېسىلىپ: «ياغلىقنى بې-رىڭ» دەپ، چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. بۇقىنىڭ ئىگىسى ياغلىقنى بېرىپ كەينىگە قارىماي كېتىپ قاپتۇ، بالا ياغلىقنى دادى-سىغا ئەكېلىپ بېرىپتۇ. قازى: «بىر ياغلىق تىللاغا ئىگە بولدۇم» دەپ، خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي قاپتۇ، ياغلىقنى باغرىغا بىرنەچچە قېتىم بېسىپتۇ، ئاندىن ئېچىپ قارىغانىكەن، ياغلىقتىكى قېتىپ كەتكەن موزاي تېزەكلىرى چېچىلىپ كېتىپتۇ، قازى يىلان چېقىۋالغاندەك تولغىنىپ، تاتىرىپ كېتىپتۇ، نىمە قىلىشنى بىلمەي بۇتتەكلا تۇرۇپ قاپتۇ.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بۇ قىزىقارلىق ۋەقە ئەلگە ئاڭلىنىپ، سۆز - چۆچەك بولۇشقا باشلاپتۇ. قازى شۇ قېتىملىق سوراقتىن كېيىن جامائەت ئارىسىدا باش كۆتۈ-رەلمەس بولۇپ كېتىپتۇ.

پادشاھنىڭ سازئاڭلىشى

بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، ئۆتكەن زاماندا ناھايىتى كاتتا بىر پادشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئىش ـ ئەمەلى تاماشا قىلىش، نەغمە ـ ناۋا ئاڭلاپ بەزمە قىلىش بىلەن ئۆتىدىكەن، ئاۋام ـ خەلقى بىلەن قىلچە كارى يوق ئىكەن.

پادشاھ بىر كۈنى ۋەزىرى ۋە ئوردا ئەمەلدارلىرىنى چاقىرىپ، ۋەزىرئەزەمگە پۈتۈن شەھەردىكى سازەندىلەرنى ئوردىغا كەلتۈرۈشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ. ۋەزىرئەزەم ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرىنى باشلاپ، شەھەرنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدىن قويماي ئاختۇرۇپ نۇرغۇن سازەندە، ناخشىچىلارنى ئوردىغا يىغىپتۇ. ۋەزىرئەزەم:

ـــ بۈگۈن ساز چېلىپ پادىشاھىئالەمنىڭ كۆڭلىنى ئاچىمىز، كىمنىڭ چالغان سازى، ئېيتقان ناخشىسى پادىشاھ ئالىيلىرىغا ياقسا، شۇ كىشىگە ئىنئام ۋە مەنسەپ بېرىلىدۇ، ـــ دەپتۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان سازەندە، ناخشىچىلار خۇش بو-

لوُشوُپ، ۋەزىر ئەزەمگە «ھەشقاللا» دەپ تەزىم قىلىشىپتوُ. ۋەزىر ئەزەم پادىشاھ تاپشوُرغان بوُ ۋەزىپىنىڭ ناھايىتى كۆ- ڭۆلدىكىدەك ئوروُندالغانلىقىدىن خوُرسەن بوپتوُ ھەمدە ئۆ- زىنىڭموُ ئىنئام - تارتوُقتىن قوُروُق قالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ ھوُزوُرلىنىپتوُ. بىرھازادىن كېيىن ۋەزىر پادىشاھ- نىڭ ئالدىغا كىرىپ، ھەممە ئىشنىڭ پوُتكەنلىكىنى ئېيت- تىپتوُ. پادىشاھ، ئوردا ئەمەلدارلىرى ھەم شاھزادە، خانزادە، بەگزادە، ھەرەم خىزمەتچىسى، مەلىكىزادىلەرنىڭ ھەممىسى بەزمىخانىغا كىرىپ ئولتوُروُپتوُ. ۋەزىر ئەزەم پوُتوُن ساز ئەھلى، ناخشىچىلارنى بەزمىخانىغا كىرىشكە بوُيروُپتوُ. ئوُلار پادىشاھقا تەزىم قىلغاندىن كېيىن، ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتوُ. ئوُلار شوُنداق باشلاپتوُكى، ئەيى- يوُھەنناس، سازچىلارنىڭ چالغان سازلىرىنىڭ بىرى بوم، بىرى زىل، ناخشىچىلارنىڭ بىرىنىڭ ئاۋازى يوُقىرى، بى- رىنىڭ تۆۋەن. ئوُلار ئۆزلىرى بىلگەن سازلارنى چېلىپ، ناخشىلارنى ئېيتىپتوُ، خوُددى ئانىسىدىن ئايرىلغان قوزا، ئوغلاق، تايچاقلارنىڭ ئاۋازىدەك بەزمىخانىنى بىر ئاپتوُ. قوُلاقنى يارغوُدەك بوُ ئەبجەش ئاۋازدىن ھېچكىم ھېچ نەرسە ئاڭلىيالماپتوُ. شوُ ئەسنادا پادىشاھ ۋە ئوردا ئەمەلدارلىرى دەرغەزەپ بولوُشوُپ، ۋەزىر ئەزەمگە ئالىيىشىپتوُ. بوُ ئەھۋال- نى بايقىغان ۋەزىر ئەزەم ئىشارەت بىلەن سازچىلار ۋە ناخ- شىچىلارنى توختىتىپتوُ. پادىشاھ:

— نېمىدېگەن قالايمىقانچىلىق بوُ، بوُنى قانداقموُ ساز

چېلىش، ناخشا ئېيتىش دېگەنلى بولسۇن؟ ! كىمنىڭ نې-
مىگە چالغانلىقىنى، نېمىگە ئېيتىۋاتقانلىقىنى قانداق بىل-
گىلى بولسۇن؟ ! ـــ دەپ كايىپتۇ.

قورقۇپ كەتكەن ۋەزىر ئويلىنىپ، سازچى، ناخشىچىلارنى يەككمۇيەككە ئورۇنداشقا بۇيرۇپتۇ. ئۇلار پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ساز چېلىشقا، ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتۇ. سازچىلار قارا تەرگە چۆمۈلۈپ، ناخشىچىلارنىڭ گاللىرى پۈتۈپ كېتىپتۇ. پادىشاھ بىرئازمۇ خۇشال بولماپتۇ، ئەكسىچە چىرايى بارغانچە تۈتۈلۈپ كېتىپتۇ. ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئەلپازىغا قاراپ كۆڭلى غەشلىك ئىچىدە بەزمىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ. سازچى، ناخشىچىلار پادىشاھنىڭ ئاغزىدىن رەھمەت دېگەن بىرەر ئېغىز گەپمۇ ئاڭلىيالماي قايتىشىپتۇ. كېيىن پادىشاھ ۋەزىرنى چاقىرىپ، ئۆزىنىڭ بۈگۈنكى بەزمىدىن ئازراقمۇ ھۇزۇر ئالالمىغانلىقىنى، ئېيتىلغان ناخشا، چېلىنغان سازلارنىڭ قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلانغانلىقىنى، ئەمدى باشقا سازچى ۋە ناخشىچىلارنى ئىزدەپ تېپىپ كۆڭلىنى ئېچىشنىڭ لازىملىقىنى ئېيتىپتۇ. ۋەزىر: «باش ئۈستىگە» دەپ، تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، غەم - قايغۇغا پاتقان ھالدا نەچچە لەشكەرنى ئەگەشتۈرۈپ سازچى ۋە ناخشىچىلارنى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن يەنە شەھەرگە چىقىپتۇ. ئۇيان ئايلىنىپتۇ، بۇيان ئايلىنىپتۇ، بىرەر سازەندە، ناخشىچى ئۇچرىتالماي بېشى قېتىپتۇ. شۇنداق تۇرغاندا، يىراقتىن بىر غەيرىي تۋۇش ئاڭلىنىپ

بارغانچە يىقىنلاپ كېلىشكە باشلاپتۇ. ۋەزىر تاقەت قىلالـ
ماي، ئاۋاز چىقىۋاتقان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، بىر دېھقان ياغىسىراپ كەتكەن يارىيار ھارۋىسىنى ھەيدەپ كېلىۋاتقۇدەك. ۋەزىر دەرغەزەپ بولۇپ لەشكەرلەرگە بۇ دېھقاننى ئۇرۇشنى بۇيرۇپتۇ. بىگۇناھ دېھقان بەدەر قېچىپتۇ. ۋەزىر دەرىدىنى ئىچىگە يۇتۇپ كىشىلەرنىڭ ھويلا ـ ئارامىلىرىغىچە زەن قويۇپ كېتىۋاتسا، بىر ئۆيدىن «دۇككا ـ دۇك، دۇككا ـ دۇك، دۇز ـ دۇز» قىلغان بىر خىل رىتىمدىكى ئاۋاز چىقىۋاتقان. ۋەزىر دەرھال لەشكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ كىرگۈدەك بولسا، ناماتمان دېگەن تاز دۇككان قۇرۇپ يۇك تىتىۋاتقانىكەن. ۋەزىر ناماتمان تازنىڭ قولىدىكى «ساز»نى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن يۈرىكى يايراپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنى ئۇدۇل ئوردىغا باشلاپ بېرىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. پادىشاھ، پۈتۈن شەھەردىكى سازەندە، ناخشىچىلار مېنى خۇشال قىلالمىغان يەردە بۇنىڭ مېنى خۇشال قىلالىشى ناتايىن، قانداقلا بولمىسۇن بىر ئاڭلاپ باقاي، دەپ ئويلاپ:

ــ ھەي تاز، بۇ قانداق ساز؟ ــ دەپ سوراپتۇ. ناماتـ
مان تاز قىلچە تەپ تارتماي:

ــ ساتارنىڭ دادىسى، دۇتارنىڭ بوۋىسى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. پادىشاھ:

ــ ئۇنداقتا چېلىپ باقمامسەن، ــ دەپتۇ.

ناماتمان تاز دۇكىنىنى قۇرۇپ، چىرايلىق ياسىۋالغان

ياغاچ موستەك بىلەن زەيگە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. پادىشاھ ئۆمرىدە ئاڭلاپ باقمىغان بۇ «ساز»نىڭ مۇڭىدىن يۈرىكى ئېرىپ، كۆزى يۇمۇلۇپ، سازنىڭ رىتىمىغا تەڭكەش بولۇپ، بېشى ھېلى ئۇيان، ھېلى بۇيان لىڭشىشقا باشلاپتۇ. بۇنى كۆرگەن ۋەزىر پادىشاھقا قاتتىق يارىدى، دەپ خۇش بولۇپ ئولتۇرالماي قاپتۇ. ناماتمان تاز بۇ قىسمەتلەردىن ئەقلى ھەيران بولۇپ، زور ئىشتىياق بىلەن «ساز»نى توختاتماي چېلىۋېرىپتۇ. ئالاھازەل نەچچە سائەتتىن كېيىن پادىشاھ توختاش ئىشارىتىنى قىپتۇ ۋە مەمنۇنىيەت بىلەن ناماتمان تازنىڭ چالغانلىرىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كېتىپتۇ. ناماتمان ھەممە ئىشنى ئىچىدە بىلىپ، كۈلكىسىنى ئىچىدە كۈلۈپ تۇرۇپتۇ. ئاخىردا پادىشاھ ناماتمان تازغا نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىنئام قىپتۇ ھەمدە ھەپتىدە بىر كۈن كېلىپ چېلىپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. ناماتمان توساتتىن كەلگەن بۇ ئامەتتىن خۇش بولۇپ ئۆيىگە قايتىپتۇ.

مازاقخور مازاقتا ئۆلەر

بۇرۇنقى زاماندا بىر سودىگەر ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ زىدـ
بالىقتا بىر ـ بىرىدىن قىلىشمايدىغان تۆت قىزى بار ئىدـ
كەن. قىزلار رەسىدە بولۇپ بويىغا يەتكەن بولسىمۇ، لېكىن
سودىگەر ھېچقايسىسىنىياتلىق قىلماپتۇ. «قىزلىق ئۆي ـ
خان كۆۋرۈكى» دېگەندەك، يېقىن ـ يىراقلاردىن ئەلچىلەر
كەپتۇ، لېكىن ئۇلار ھەسرەت بىلەن قايتىشقا مەجبۇر بوپـ
تۇ. چۈنكى، قىزلارنىڭ كەنجىسى تولىمۇ مازاقخور بولۇپ،
كەلگەن يىگىتلەرنى يارىتماي مازاق قىلىدىكەن.

قىزلارنىڭ يۇرتىغا يىراق بولغان يايلاقتا بىر چارۋىچى
ياشايدىكەن، ئۇنىڭ راسا قۇرامىغا يەتكەن ئۈچ ئوغلى بار
ئىكەن. ئوغۇللارنىڭ چوڭى پەم ـ پاراسەتلىك يىگىت بوـ
لۇپ، ئىسمى مۇرادىل ئىكەن. ئۇ مال بېقىپ يۈرگەن كۈنـ
لەرنىڭ بىرىدە بۇ قىزلارنىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ قاپتۇ ـ دە،
ئىككى ئىنىسىنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار ئۈچ كۈنـ
لۈك يولنى توپتوغرا بىر يېرىم كۈندە بېسىپ چۈش بولاي
دېگەندە، مەنزىلگە يېتىپ كەپتۇ ۋە ئۆزلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ

سودىگەرنىڭ قورۇسىغا قەدەم بېسىپتۇ.
ئۆيدە سودىگەر يوق ئىكەن. قىزلار ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ ۋە ئالدىغا داستىخان سېپتۇ. داستىخانغا بىر پەتنۇس بۇغداي قومىچى قويۇپ يىگىتلەرنى قوماچ يېيىشكە تەكلىپ قىپتۇ. ئۆزلىرىمۇ داستىخانغا كېلىپ ناز بىلەن ئولتۇرۇشۇپتۇ. قىزلار ياقىسىدىن بىردىن يىڭنە چىقىرىپ، بۇغداي قومىچىنى يىڭنە بىلەن سانجىپ ئېلىپ يېيىشكە باشلاپتۇ. يىگىتلەر دەسلەپتە بۇ ئىشتىن ھەيران قاپتۇ. كېيىن قىزلارنىڭ چىرايلىق تەكلىپلىرى بىلەن قوماچنى ئوچۇملاپ - ئوچۇملاپ ئېلىپ يەپ، ھايت - ھۇيت دېگۈچە پەتنۇسنى بىكارلاپ قويۇپتۇ. بىر ئاز جىمجىتلىقتىن كېيىن، مۇرادىل ئورنىدىن قول باغلاپ تۇرغىنىچە ئۆزلىرىنىڭ كېلىشتىكى مەقسىتىنى بايان قىپتۇ.
قىزلارنىڭ چوڭى ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئەمدىلا: «ئوبدان، ئوبدان» دەپ، گەپ باشلاپ بولغۇچە ھېلىقى مازاقخور كەنجى قىز مىيىقىدا كۈلۈپ:
— ۋاي بولدىيەي، سىلەر بەكمۇ ئاچ كۆز، تويمىغۇر ئىكەنسىلەر. بىز سىلەرنىڭ خىلىڭلار ئەمەس. ئۆز خىلىڭلارنى سەھرادىكى دوتەينىڭ پوتىيىدىن تېپىۋېلىڭلار، — دەپ گەپنى ئۈزۈپتۇ. ئاچلىرى بولسا لىۋىنى چىشلەپ يەرگە قاراشقا مەجبۇر بوپتۇ. چوڭ ئۈمىدتە كەلگەن يىگىتلەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كەلگىنىگە پۇشايمان قىپتۇ، بولۇپ-

مۇ مۇرادىل ئىنىلىرىنىڭ ئالدىدا بەك خىجىل بوپتۇ. ئۇ ئۇن ـ تىنسىز چىقىپ كېتىۋېتىپ ئاشخانىدىكى قازاندا بىر تورپاقنىڭ كاللا ـ پاچىقى پورۇقلاپ قايناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، دەرھال كاللىسىغا بىر ئەقىل كەپتۇ. ئۇ ئىنىلىرىنى ئۆينىڭ ئارقىسىغا باشلاپ كېلىپ:

ـــ ئىنىلىرىم، بىزنى مازاق قىلغان شۇ مازاقخور قىزنى بىزمۇ راسا كېلىشتۈرۈپ بىر مازاق قىلىپ قويايلى، ـــ دەپتۇ ۋە ئىنىلىرىنى ئاستاغىنا ئاشخانىنىڭ ئۆگزىسىگە باشلاپ چىقىپتۇ. ئۇلار تۈڭلۈكتىن ئاشخانىغا قاراپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. بىر پەستىن كېيىن قىزلار ئاشخا-

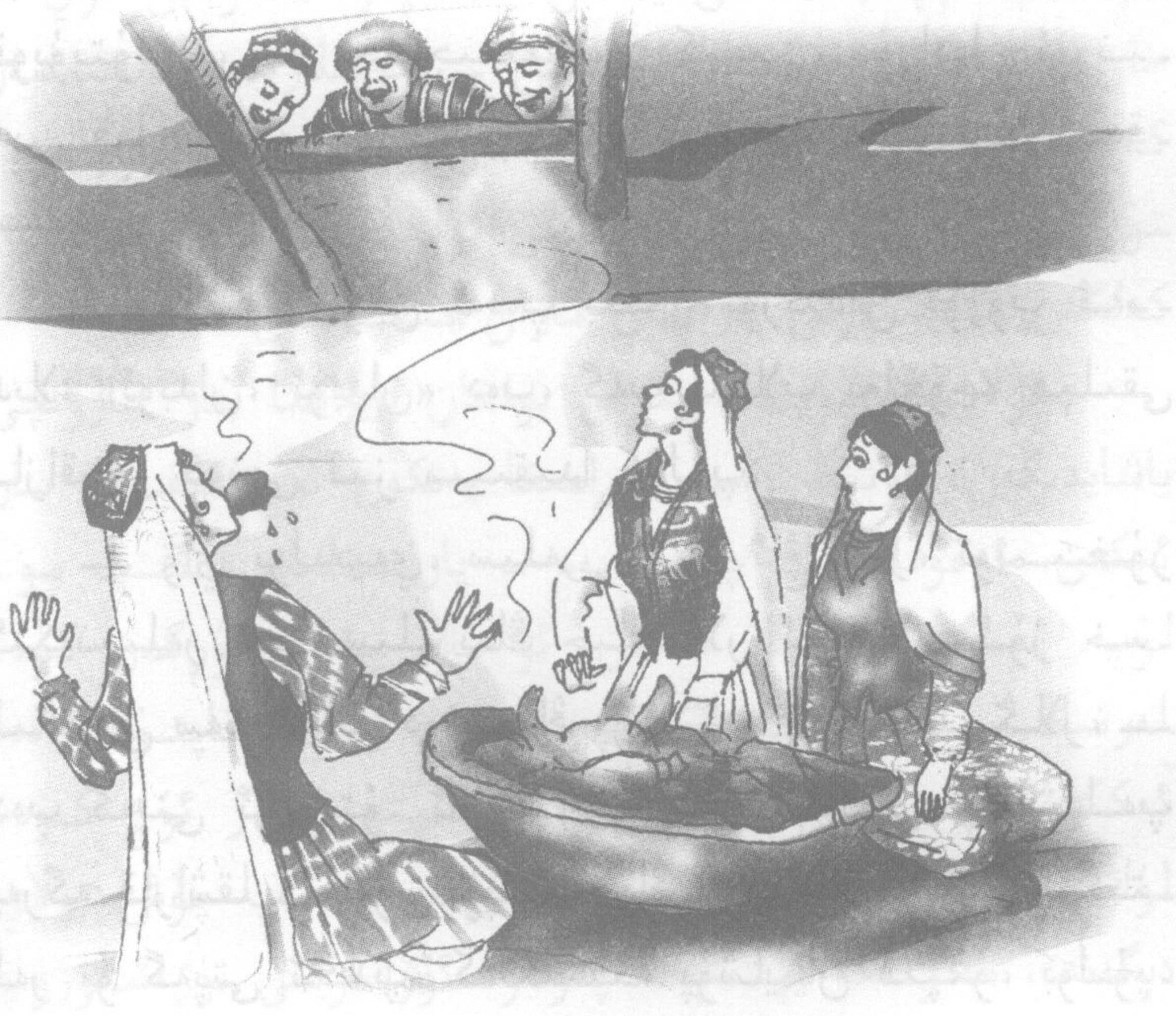

نغا يۈگۈرۈشۈپ كىرىپ تولىمۇ ئالدىراشلىق بىلەن قازاندىن كاللا ـ پاچاقلارنى ئېلىپ يېيىشكە باشلاپتۇ. قىزلارنىڭ كەنجىسى تورپاقنىڭ بىر قۇلىقىنى ئاپتۇ ـ دە، پۇۋەشكىمۇ ئۇلگۇرمەي قىزىق پېتى ئاغزىغا ساپتۇ. دەل شۇ پەيتتە تۇڭلۇكتىن ئۆي ئىچىگە قاراپ تۇرغان مۇرادىل:

— بەللى، ئاش ـ تاماققا كۆز ـ قارنى توق پاشاقىز، قوماچ پاتمىغان ئېغىزلىرىغا تورپاق قۇلىقى بوش كەلدىغۇ دەيمەن، — دېگىنىچە ئىنىلىرى بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈشۈپتۇ. بۇ تاسادىپىي مەسخىرىدىن بەك ئوسال بولغان مازاقخور قىز ئاغزىدىكى تورپاق قۇلىقىنى يا چىقىرىۋېتەلمەي، يا يۇتۇۋېتەلمەي نەپەسسىز قاپتۇ ـ دە، شۇ يەردە يىقىلىپ جان بېرىپتۇ.

كېيىنكى كۈنلەردە مۇرادىل ۋە ئۇنىڭ ئىنىلىرى سىڭىللىرىنىڭ قالغان ئۈچ قىزىغا ئۆيلىنىپ ـ ئوچاقلىق بوپتۇ ۋە ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. «مازاقخور مازاقتا ئۆلەر» دېگەن ماقال شۇنىڭدىن ئەل ئىچىگە تارقالغانىكەن.

بىلىمەن

بۇرۇنقى زاماندا بىر - بىرىدىن «بىلەرمەن» ئەر - خوتۇن بولغانىكەن. خوتۇنى ئېرىگە بىر مەسلىھەت سالسا، ئېرى گەپنىڭ تېگى - تەكتىگە يەتمەيلا «بىلىمەن» دەيدىكەن. خوتۇنىمۇ ئېرىنىڭ گېپى تۈگە - تۈگىمەيلا «بىلىمەن» دەپ تۇرىدىكەن. بۇلار بىلەرمەنلىكنى ئۆيدىلا ئەمەس، يۇرت ئىچىدىمۇ قىلىشقا باشلاپتۇ. باشقىلار بىر نەرسە دېسىلا، «بىلىمەن» دەپ يۇرىدىكەن. كىشىلەر بۇلاردىن زېرىكىپ، قانداقمۇ قۇتۇلارمىز، دەپ پاراڭلىشىۋاتسا، ھېلىقى «بىلىمەن» كېلىپ قېلىپ:

— بىلىمەن، سىلەر بىكارلا قۇرۇق گەپ قىلىپ ئولتۇرىسىلەر، — دەپ گەپنىڭ بېشىغا تېپىدىكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۆزى بىلگەن يولغا كېتىدىكەن.

بىر كۈنى «بىلەرمەن» بازارغا بېرىپتۇ، ئۇياق - بۇياققا مېڭىپ مال كۆرۈپتۇ. بىر بوۋاي، ئۆز لايىقىدا خېرىدار چىقسا ساتارمەن دەپ، بىر چاپاننى كۆتۈرۈپ يۈرۈپتۇ. بۇ چاپان بوۋايغا تۆتىنچى بوۋىسىدىن قالغانىكەن. بۇ

چاپاننىڭ خىسلىتى «ئۈچ چاپىنىم» دېسە ئۈچىلىدىكەن، «چۈش شەيتىنىم» دېسە چۈشىنىدىكەن. «بىلەرمەن» باي بوۋاينى كۆرۈپ، قىزىقىپ سوراپتۇ:

— بۇ چاپاننى ساتامسەن؟

— ساتىمەن، تەقسىر.

— ساتىدىغىنىڭنى بىلىمەن، — دەپتۇ قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ، كۆڭلىگە ياققاندىن كېيىن، — باھاسى قانچە؟

— بىكارغا بېرىشنىڭ ئورنى يوق، تەقسىر، ئون تەڭگە بەرسىلە.

— پاھ، پاھ، سېنىڭ باھا قويىدىغانلىقىڭنى بىلىمەن. بازار دېگەندە ئوشۇق گەپ بولىدۇ. تۆت تەڭگە بېرەي.

بوۋاي توققۇز تەڭگىگە چۈشۈپتۇ. «بىلەرمەن» باي بەش تەڭگىگە چىقىپتۇ. ئەتراپتىكىلەر يەتتە تەڭگىگە سالا قىلىپ قويۇپتۇ.

— سىلەرنىڭ يەتتە تەڭگە قىلىپ قويىدىغىنىڭلارنى بىلىمەن. ئۇنىڭدا قىممەت بولۇپ كېتىدۇ. ماقۇل، بەش يېرىم تەڭگە، بولامدۇ؟

«بىلەرمەن» باي تۆمۈردەك قاتتىقلىق قىلىپ، ئالتە تەڭگىگە ئاپتۇ. پۇلنى ساناپ بېرىۋېتىپ، بوۋايغا:

— سېنىڭ ئالتە تەڭگىنى كۆزلەپ تۇرغىنىڭنىمۇ بىلىمەن، — دەپتۇ. بوۋاي:

— تەقسىر، بۇ چاپاننىڭ بىر خىسلىتى بار... — دېيىشىگە، گەپنى كېسىپ:

— بىلىمەن، چاپان دېگەننىڭ نېمە خىسلىتى بولاتتى، — دەپتۇ. بوۋاي يەنە:
— ياق، گېپىمگە قۇلاق سالسىلا، بۇ چاپاننى كىيىپ، «ئۇچ چاپىنىم» دېسىلە ئۇچىدۇ. چۈشىدىغان چاغدا... — بوۋاي سۆزىنى تۈگەتكۈچە، «بىلەرمەن» باي يەنە گەپنى تارتىۋېلىپ:
— بىلىمەن، ھەي، بىلىمەن! ئالتە تەڭگىلىك چاپان ئەلۋەتتە ئۇچىدۇ - دە، — دەپ گەپنى ئاخىرىنى تىڭشىماي، چاپاننى قولتۇقلاپ ئۆيىگە كېتىپتۇ. ئۆيىگە كېلىپ:
— ھەي خوتۇن، ھاي باللىنىڭ ئانىسى، مەن بىر چاپان ئېلىپ كەلدىم...
— ھە، نېمە دەيلا؟ بازارغا بارغاندىن كېيىن چاپان ئېلىپ كېلىدىغانلىقلىرىنى بىلىمەن، — دەپتۇ خوتۇنى.
— توختا، بىز بۇ چاپاننى كىيىپ، ئاسمانغا چىقىپ، دۇنيانى كۆرىمىز.

— ۋىيىەي، تازىمۇ ئوبدان چاپانكەنغۇ! مۇنداق چاپاننىڭ ئۇچىدىغانلىقىنى بىلىمەن.
قېنى، كىيىپ باقسىلا.
«بىلەرمەن» باي چاپاننى كىيىپ، «ئۇچ چاپىنىم» دەپتىكەن، چاپان

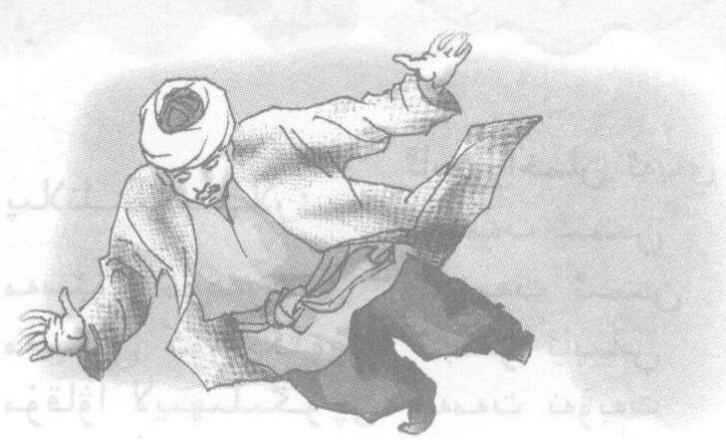

تەۋرىنىپ، ئۇستا
كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپ-
تۇ. خوتۇنى تۆۋەندە
تۇرۇپ:

— ۋاي دادىسى،
چۈشۈشنى ئۇنتۇپ
قالمىسىلا ! — دەپتۇ.

— ھەي ئەخمەق، سەن دېمىسەڭمۇ بىلىمەن، — دەپ، ئۆرلەپ كېتىپتۇ. دەرەخ بويى ئۆرلىگەندە بېشى قېيىپ، چۈشۈپ كەتمەكچى بوپتۇ، «چۈش چاپىنىم» دېسە، چۈشمەپتۇ. ئۇنداق قىلىپ، مۇنداق قىلىپ زادى چۈشۈرەلمەپتۇ. ئاخىر بولمىغاندىن كېيىن تۆۋەنگە قاراپ:

— ۋاي خوتۇن، مېنى تۇتۇۋال، مېنى تۇتۇۋال ! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

خوتۇنى بۇنى ئاڭلاپ، ئۆز - ئۆزىگە: «بىلىمەن، سېنى مەن تۇتۇۋالمىسام چۈشەلمەيسەن» دەپ، ئېرىگە قاراپ، دۆڭمۇ دۆڭ، تاغمۇ تاغ يۈگۈرۈپتۇ. ئېرى بارغانسېرى ئۆرلەپ كېتىپتۇ. خوتۇنى ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ تاغقا چىقىۋاتقاندا، پۇتى سىيرىلىپ كېتىپ دومىلاپ كېتىپتۇ، تاشتىن تاشقا سوقۇلۇپ ئۆلۈپتۇ. ئېرى بۇلۇتلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كېتىپ يوقاپتۇ، خوتۇنىنىمۇ كۆرەلمەپتۇ. «ئۇچۇشنى بىلىپ، چۈشۈشنى بىلمىگەن» دېگەن تەمسىل مانا شۇنىڭدىن قالغانمىش.

Document generated by Anna’s Archive around 2023-2024 as part of the DuXiu collection (https://annas-blog.org/duxiu-exclusive.html).

Images have been losslessly embedded. Information about the original file can be found in PDF attachments. Some stats (more in the PDF attachments):
{
"filename": "5Ziy56yR55qE5ZCO5p6cIOe7tOWQvuWwlOaWh180MDIwOTg3MC56aXA=",
"filename_decoded": "\u5632\u7b11\u7684\u540e\u679c \u7ef4\u543e\u5c14\u6587_40209870.zip",
"filesize": 28256192,
"md5": "5dddd969f5b1224683b07e447e193c86",
"header_md5": "63a694ef22ce0930cf2c279162891f5e",
"sha1": "3fb2ed55d918df1f468df37470517a9b4963d129",
"sha256": "404947c2a0f9869ae4d4a371e26c312447e77751b89d3decacde071d5907515a",
"crc32": 1191984483,
"zip_password": "",
"uncompressed_size": 28761254,
"pdg_dir_name": "\u2502\u2591\u2568\u00aa\u2561\u2500\u2551\u2264\u2563\u221a\u256c\u00bc\u256c\u00df\u2562\u221a\u256c\u2500_40209870",
"pdg_main_pages_found": 71,
"pdg_main_pages_max": 71,
"total_pages": 78,
"total_pixels": 305789094,
"pdf_generation_missing_pages": false
}